

ЗАПИСАНО СЕ ДУЖЕ ПАМТИ

orminarité de Avitte in militi
Издавач: Музеј града Новог Сада, Петроварадин Тврђава 4, Петроварадин muzgns@eunet.rs
Главни уредник: Весна Недељковић-Ангеловски
Аутори каталога: Маријана Раткелић Љиљана Лазић
Аутор изложбе: Маријана Раткелић
Лектор: Љубица Костић
Фотографија: Феђа Киселички
Електронска обрада фотографија: Szilágyi Béla
Дизајн и прелом: Szlama Attila
Конзервација: Иштван Печкаи Ковач, Драгана Стојановић, Тамина Кесић
<i>Техничка реализација изложбе:</i> Вера Карић, Саво Гвозденовић, Ђорђе Лазић Ћапша, Драгица Којић, Звонимир Беркловић, Вера Вукић
Сарадник на изложби: Љиљана Лазић
Односи с јавношћу: Ивана Јовановић-Гудурић Даница Иванчевић
Штампа: Daniel Print, Нови Сад
Тираж: 500

Реализацију изложбе и штампање публикације омогућила је Управа за културу града Новог Сада

МАРИЈАНА РАТКЕЛИЋ ЉИЉАНА ЛАЗИЋ

ЗАПИСАНО СЕ ДУЖЕ ПАМТИ

УВОДНА РЕЧ

Публикацијом *Записано се дуже памти* и изложбом која је прати, желимо да једно од богатих културних наслеђа града Новог Сада, по први пут прикажемо јавности. Реч је о прибору за писање Одељења за културну историју Музеја града Новог Сада.

Наши преци су са пажьом бирали и куповали прибор за писање, не само да би красио њихове салоне и радни простор, већ је служио и као статусни симбол и знак престижа. Школована у иностранству, просвећена и учена новосадска, грађанска елита, није много заостајала за ондашњом европском. Угледајући се на њу, одликовала се лепим манирима, укусним одевањем и модерним европским начином живота. Руководећи се овим принципима, пуну пажњу поклањала је школовању и образовању. Како је, пре нешто више од једног века, једино средство комуникације међу нашим прецима било писмо, посебна пажња се поклањала ономе на чему се пише и чиме се пише. Текст који следи, нема претензије да буде научна студија о прибору за писање јер се о хартији, мастилу, мастионицама, стилу, перу и сл. писало и до сада, али ће покушати да систематизује постојећа знања и упозна ширу јавност са неким значајним предметима ове врсте које поседује наша установа.

Уводни део публикације посвећен је историјату писма, писмености и појави првог прибора за писање. Један део текста говори о прибору за писање који се користио на нашим просторима, посебно о колекцији коју поседује Музеј града Новог Сада, док наш текст о стилском развоју мастионица од 15. до 20. века упознаје све заитересоване са најрепрезентативнијим примерцима мастионица из фонда Одељења за културну историју.

Тако ће, овом публикацијом и изложбом, Музеј града Новог Сада својим посетиоцима, још једном представити културно благо нашег града и, бар на тренутак их подсетити да се оно што је записано дуже памти.

Што су год људи на овоме свијету измислили, ништа се не може испоредити с писмом. Пријатељу или знанцу своме, који је на далеко преко бијелог свијета, послати мисли своје на комаду артије; читати што су други написали прије двије иљаде година, и написати, да могу други послије неколико иљада година прочитати. То је наука која ум људски готово превазилази, и могло би се рећи, да је онај, који је први њу измислио, био више Бог, него човек. Писмо је отворило пут уму људскоме, да се приближи к Богу по могућству своме.

Из предговора *Првом српском буквару,* Вук Стефановић Караџић, Беч 1827. година

Маријана Раткелић

ЗНАЧАЈ ПОЈАВЕ ПИСМА ЗА ЧОВЕЧАНСТВО

Као што се говором саопштавају мисли непосредно и у близину, тако се писмом саопштавају посредно и у даљину и даје им се трајност. Почеци писмености везују се за она давна времена када је човек постајао свесно биће. Својом појавом писмо је, с пуним правом, добило статус човекове видљиве и трајне представе, која му омогућава да саопштену поруку сачува или даље пренесе.

Писменост је једна од најзначајних одлика људске цивилизације. Захваљујући писму саопштавамо једни другима мисли, жеље и осећања, преносимо обавештења и поруке, размењујемо искуства и информације. Данас је готово немогуће замислити живот без писма и писмености, те стога научници историју људског рода деле на два дуга периода: до појаве писма – период који је трајао најмање пола милиона година а људска цивилизација се развијала веома споро, и од појаве писма – када се људско друштво кретало крупним корацима напред.

Упоредо са развојем писмености рађала се и помоћна историјска наука која проучава порекло и настанак писма, односно облике и типове рукописних слова, рукописе (манускрипте) и рукописне споменике, дешифрује старе текстове, проучава материјал и прибор за писање, облик и развој књиге, украсе и повез књига, а зове се ПАЛЕОГРАФИЈА. Настала је од грчке речи *палаиос*-стар и *графиа*-писмо, а термин се везује за 1708. годину, када је француски бенедиктанац (Bernardus de Monte Falconis – B. de Montfaucon), издао у Паризу дело под називом: *Paleografhia Graeca sive de ortu et progressu literarum, opera et*

studio Domni Bernardi de Montfaucon, Sacerdotis Benedictini e Congregatione Sancti Mauri. Као наука о писму, палеографија је цветала у земљама средње Европе почев од 18. века па све до данашњих дана. У нашој земљи, палеографија као наука посебно се развија на прелазу из 19. у 20. век, када су настала бројна палеографска истраживања нашег писма, наше ћирилице.

КРАТАК ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА ПИСМА

Палеографи који су се бавили проучавањем писма и данас сматрају да је из писма које су развили стари Феничани створено СТАРОГРЧКО писмо из кога су се, опет током векова, развила два писма, и то: ИСТОЧНОГРЧКО и ЗАПАДНОГРЧКО писмо. Из ИСТОЧНОГРЧКОГ се касније преко грчког МИНУСКУЛНОГ развило прво словенско писмо ГЛАГОЉИЦА, а у 9. веку из грчког УНЦИЈАЛНОГ писма настала је ЋИРИЛИЦА. Са развојем ГЛАГОЉИЦЕ и ЋИРИЛИЦЕ у средњовековној Босни појављује се БОСАНЧИЦА, која је била мешавина ГЛАГОЉИЦЕ са ЋИРИЛИЦОМ, а која се одржала све до пред крај 19. века.

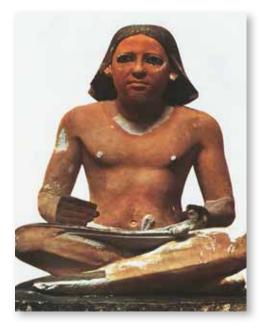
Упоредо са развојем *ИСТОЧНОГРЧКОГ* писма, које је изворно писмо данашње ЋИРИЛИЦЕ, на Апенинском полуострву јавља се ЗАПАДНОГРЧКО писмо, из којег се развија ЕТРУРСКО, да би из овог опет настала РИМСКА КАПИТАЛА, која је изворно писмо данашње ЛАТИНИЦЕ. Из РИМСКЕ КАПИТАЛЕ развија се РУСТИКА, која је у употреби све до 8. века наше ере, да би после, пошто је писмо временом добило све облије облике, настало УНЦИЈАЛНО писмо, које је било у употреби од 3. до 9. века. Преко ПОЛУУНЦИЈАЛЕ које је мешавина УНЦИЈАЛА са РИМСКИМ КУРЗИВОМ настаје КАРОЛИНШКА МИНУСКУЛА, која је била владајуће писмо на Западу од 9. до 13. века. Потом се развија у два правца: под утицајем готског стила губи своје облине постаје ГОТИЦА од које, кроз раздобље ренесансе настаје ФРАХТУР. У Италији, додавањем РИМСКИХ КАПИТАЛА, она се развија у ХУМАНИСТИЧКЕ МИНУСКУЛЕ од којих настаје АНТИКВА, из које су се касније развијала КУРЗИВНА, ГРОТЕСКНА и друга данашња писма.

Сва писма која данас употребљавамо можемо разврстати у две велике групе. У прву групу сврставамо она писма код којих су усправне и водоравне црте једнаке дебљине, а у која се убрајају писма новијег датума, као што су: БЛОК, ГРОТЕСК, ФУТУРА, МЕМФИС, КУРЗИВ, СИГНАЛ и др. У другу групу убрајамо писма са танким и дебелим цртама. Ту су сва класична писма: КЛАСИЧНА АНТИКВА, УНЦИЈАЛА, ПОЛУУНЦИЈАЛА, КЛАСИЧНИ КУРЗИВ, једном речју сва писма са двојаким цртама.

ПОЧЕЦИ ПИСМЕНОСТИ

Египатска цивилизација једна је од најстаријих на свету. У древном Египту били су развијени готово сви литерарни жанрови: химне у част богова и фараона, митови, поеме, историјске приче, лирске песме, биографије, народне умотворине, религиозне драме; а било је и научних текстова из географије, астрономије, хемије, геометрије. Успешно су решавани сложени математички задаци и прецизно бележени текстови из области медицине (описи болести и начини њиховог лечења).

У древноегипатској хијерархији био је нарочито поштован и уважаван позив писара. Било их је лако препознати; обучени у бело, достојанствени и образовани, заузимали су значајне положаје у друштву. Вештину писања стицали су у школама које су биле организоване при храмовима у Мемфису, Тиви, Карнаку или на дворцима фараона. У складу са својим знањем, умећем и задацима обављали су посао обичног писара, писара на двору, писара докумената, војних писара, писара писама, писара химни, писара моралних поука и других текстова. Били су вешти илустратори и умели су цртати хијероглифе у храмовима. Египатски писар је познавао сва три вида свог писма: ХИЈЕРОГЛИФСКО, ХИЈЕРАТСКО и ДЕМОТСКО, а многи од њих познавали су и КЛИНАСТО писмо. Писали су на дашчицама од абоносовог дрвета, на ланеном платну којим су обавијане мумије, на камену, на глиненим таблицама и на папирусу.

Писар из V династије, Египатски музеј, Каиро

Папирус (латински: charta papuracea), као материјал служио је за писање, а пронађен је у Египту пре отприлике 7000 година пре нашег рачунања времена. Справљао се од коре мочварне биљке из доњег Египта на следећи начин: кад се зелена кора стабљике одвоји, срчика се реже по дужини у танке дуге траке широке од 2 до 3 цм. Траке се потом премазују лепком, слажу унакрст и на тај начин се добијају два мрежасто постављена слоја која се притискају све док се не слепе и потпуно не изравнају, градећи јединствену површину. Тако се добијала *плагула*, која је сушена, а онда глачана слоновом кости. За писање се користила само једна страна *плагуле*.

Папирус је познавала и античка култура, а у средњем веку папирус се, као јединствени материјал за писање, задржао готово шест векова, све док га у 11. веку пергамент није потиснуо из употребе.

Био је крут и ломљив те се чувао тако што се савијао у свитак — pomynyc, а да би се олакшало правилно савијање табака папируса, употребљавао се танак штап који се звао ompanoc. На својим крајевима ompanoc је имао мале ручице, које су омогућавале правилно савијање; често је био бојен па и позлаћиван.

Обично су египатски писари писали текст без размака између речи и без знакова интерпункције, па је читање било отежано. Писало се по хоризонталној линији, с лева на десно, и обрнуто, по вертикалној, с десна на лево. Египатски уметник — илустратор, имао је велику слободу при формирању папирусних илустрација, а сав његов таленат огледао се у начину композиције текста. Тако су Египћани, најстарија књижевна дела исписивана на папирусу, оставили читавом човечанству.

Први материјали на којима су људи писали

ПРИЧА О ПАПИРУСУ СЕ НАСТАВЉА...

Центар за израду папируса био је у граду Александрија у коме се крајем старог века налазила и највећа библиотека тога доба. Александријско тржиште књига и папируса било је једно од највећих и најзначајнијих на свету.

У Европи, производња папируса започета је у најјужнијем делу Сицилије, у долини реке Анапус, у близини града Сиракузе. Са папирусних плантажа потекао је материјал за писање којим су се снабдевале папске и друге средњовековне европске канцеларије. У Италији, папирус се производио и користио све до 11. века. Исписани папирусни свитак могао је да траје од 200 до 250 година, а највећи непријатељи били су му влага, црви и мишеви јер су се хранили лепилом којим су били повезани листови папируса. Да би их сачували од незваних гостију, премазивали су их кедровом машћу.

Папируса било је и у римској и раносредњовековној Далмацији, где је стизао из Египта или Рима. У Србији, папирус налазимо у старој дипломатици и у време употребе пергамента. Изузетну драгоценост писану на папирусу представља сачувана Повеља манастира Дечани из 14. века.

КАКО ЈЕ И ГДЕ НАСТАО ПЕРГАМЕНТ?

У граду Александрији, египатски владар Птоломеј, да би сачувао углед Александријске библиотеке, са око 750.000 до милион и по свитака папируса, забранио је извоз папируса из Египта, што је приморало Еуменоса II, владара Пергамске државе у Малој Азији, са престоницом Пергамоном, у коме је постојала богата библиотека, да пронађе нов материјал за писање, кожу - пергамент.

Пергамент се правио од козије или овчије коже, коју су по неколико дана потапали у кречну воду. Тако су уклањали длаке, масноћу и, колико је могуће, жуту боју. Потом су кожу прали у води и стругали је оштрим предметом, секли на листове одговарајуће величине. Дрвеним лењиром извлачили су линије и одвајали маргине.

Палеографи су у прошлој деценији пронашли материјалне доказе да су се већ у древном Египту на кожи животиња записивале мале белешке, те да су кожу за писање користили и Јевреји, а о употреби коже као материјала за писање говори и грчки писац и отац

историјских наука Херодот. Пергамент је био најподеснији материјал којим су људи могли да унапреде дотадашњи облик књиге, односно, да од папирусовог ротулуса пређу на прави облик књиге који је добио име *кодекс*.

Пергамент је био бољи и трајнији материјал за писање од папируса, практичнији за руковање и слагање. Као и папирус и пергамент има унутрашњу и спољашњу страну. Писало се на унутрашњој страни, неретко и на обе стране. Познато је да се пергамент јављао у разним бојама (жућкасти, пурпурни, светлолилави, црни и позлаћени), док је најбољи пергамент справљан од танких, меких и непрозрачних кожа, најчешће још нерођених животиња.

Посебно чувен по својој мекоћи и квалитету био је византијски пергамент. Неки српски споменици из тог времена писани су на финој зечијој кожи, а и рукопис драгоценог и јединственог Мирослављевог јеванђеља из 12. века израђен је на пергаменту.

Ради уштеде у материјалу, или из неких других разлога, рукописи на пергаменту су могли да се остружу (бришу) и уместо њих пишу нови. Такав оструган и поново коришћен пергамент зове се *палимпсест* (грчки *палин-*опет, *псао-*стругати) или *codices rescripti* (латински: поново исписани текст), а био је познат већ у 4. веку п. н. е. када је овај термин први пут употребио старогрчки историчар, биограф и есејист Плутарх.

Мирослављево јеванђеље, последња четвртина XII века Народни музеј, Београд

ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО ПАПИР (ХАРТИЈА)

Папир је материјал за писање и штампање састављен од међусобно испреплетених, претежно биљних влакана, добијених механичким или хемијским путем уз додатак лепила, пунила и боје. Тачно време проналаска папира није познато, али се сматра да се он појавио у Кини, 105. године н.е. и да га је пронашао Цај Лун - директор царске фабрике оружја, министар пољопривреде и мандарин. Цај Лун је производио папир тако што је у каменом млину ситнио и тако раставио на влакна кору од дрвета, стабљике конопље, старе крпе и старе рибарске мреже, те је помоћу кречног цећа и воде правио смесу од које је справљан писаћи материјал назван папир (хартија). Ту је смесу, потом, стављао на четвороугласта сита начињена од танких бамбусових прутића и свилених конаца, поливао их водом, и док су се ситне честице спирале заједно са водом, чврсте честице влакана су се задржавале на мрежици. Тако је Цај Лун, кога у Кини славе као божанство, добијао сирове листове папира које је веома пажљиво скидао са сита и стављао их на посебне даске, те износио на сунце да се суше. Потом је такве листове премазивао лепилом, да би били јачи, пресовао их у свежњеве у великим дрвеним пресама да би се изравнали и, на крају, гладио их гладилицама од слонове кости како би добили лепу глатку површину погодну за писање. Интересантно је да се овај начин израде папира задржао у Кини, на Тибету, у Кореји и Јапану све до данашњих дана. Најстарији сачувани примерци тог кинеског папира припадају 4. веку н.е.

Но, постоји и друга прича о открићу папира. По легенди, папир није пронашао Цај Лун, већ непознати роб, пореклом из источног Туркестана. Пажњу светских палеографа привукло је парче прилично грубог папира, недавно откривено у рушевинама једног храма у Дунхуангу на северозападу Кине, које указује на могућност да је папир почео да се користи два века раније него што се до сада мислило. Без обзира на то која од ових прича о открићу папира одговара истини (вероватно никада поуздано нећемо сазнати), јасно је да су Кинези начин производње папира вековима чували као највећу тајну.

На Европско тло папир је пренесен тек 751. године, када су Кинези (као савезници неких туркменских племена) напали Арапе који су били у рату са Туркменима. Арапи су заробили већи број Кинеза, међу којима су били и они који су знали тајну производње папира. Да би себи олакшали положај заточеника, тајну су пренели Арапима и тако су Арапи 751. године основали прву фабрику папира, у граду Самарканду, данашњој Бухари у Узбекистану. Производњу папира унапредили су употребљавајући нове врсте сировина за његову израду. Нежна и мека влакна лана и памука, млели су помоћу млинских каменова које је терала водена снага. Арапима је

успело да ту тајну љубоморно чувају четири века и да тај производ, као и мирисна уља, паприку и друге производе извозе и продају на светској пијаци по високој цени. Ширећи своје огромно царство ратничким походима ка Грчкој, Италији и Шпанији, наравно, против своје воље, они су поробљеним народима преносили и вештину прављења папира. У Европи производња папира почиње у 12. веку, а произвођачи папира уживали су велики углед у друштву. У почетку је справљање папира био цењен породични посао који је прелазио с оца на сина у више генерација. Поједини средњовековни европски универзитети имали су своје радионице за израду папира, а временом су се мале, породичне радионице, развиле у фабрике. Тако је почела масовна производња папира на Старом континенту, одакле се проширила на читав свет.

ПАПИР И МАСТИЛО

Не може се са сигурношћу утврдити када је прво мастило направљено и употребљено за писање, јер су најстарији текстови ишчезли управо због непостојаности првих мастила којим су писани. Најстарији сачувани текст писан мастилом потиче из 2500. године п.н.е. У време Гаја Плинија, античког писца и угледног научника, мастило је прављено од разних врста чађи, самлевених и угљенисаних биљака, коштица плодова или коштаног угља и биљних смола које су служиле као везива. Ова врста мастила коришћена је дуги низ године, а нарочито у средњем веку па и касније. На основу сачуваних слика и цртежа зна се да су писари из Египта мастило чували у палети која је била направљена од танких дашчица са удубљењем за смешу, а у средњем веку мастило се чувало у рогу.

Сматра се да је мастило кинески изум, јер се црвено мастило, справљано од живиног сулфида, користило још у време династије Хан (206. п.н.е.- 221. н.е.) и било је царска привилегија. Црно мастило се у Кини појавило у 4. веку и иницирало је појаву штампе јер је било посебно прилагођено за употребу на дрвеним плочама са којих није могло тако лако да се избрише.

Претпоставља се да су најстарија мастила справљана од чађи и желатина (или било које биљне гуме која је имала улогу везива) и то на следећи начин: од чађи и везива прављена је густа паста која је моделована у колачиће и сушена. Суви колачићи су се стругали, мешали са водом и потом користили за писање.

Данас сви знамо шта је то мастило. То је течност којом се пуне пера да би се писало или цртало. Некада се писало правим гушчијим перима, перима од трске или металним перцима, која су се задевала у дршку или стило. Мастило је морало стално бити при руци ономе ко пише. Зато су постојале мастионице, посудице — бочице за мастило, у које су се умакала пера. На свим столовима у писарницама, библиотекама, државним или градским канцеларијама и на свим катедрама у школама стајале су мастионице. Чак и у школским клупама постојала су удубљења за бочице с мастилом.

Романово јеванђеље, јеванђелист Марко, Хиландар око 1360.

Чађ добијена на различите начине служила је као основни црни пигмент за мастила. Из сачуваних старих рецепата, сазнаје се да су мастила добијана на разне начине: од шишарки и кора неког дрвећа (јабука), од боровнице, коре нара, ораха, јове и слично. Некада давно употребљавано је и мастило *сепија* - које се добијало из кесе морске сипе. Осим црних и мрких, постојала су и бојена мастила, а за прављење бојених мастила служили су цветови разног биља, сокови из стабала, односно гранчица или листова, екстракти из плодова и кора разног биља, инсекти, смоле. Најчешће су коришћене биљне боје из љубичице, зумбула, перунике, мака, шафрана, слеза.

У средњовековиним рукописима налазимо велики број рецепата за добијање пигмената из биља. Захваљујући том знању правила су се мастила жуте и зелене боје. За наслове дела и

почетке поглавља употребљавала се црвена боја (добијала се од пигмената бразилског дрвета, сандаловог дрвета, из воћа, шипка, љусака лука али и од пигмената разних биљака цветница). Пурпурна боја била је у употреби у Византији и користила се искључиво за потребе царске палате. У средњовековним рукописима користили су се и плави пигменти за писање заглавих слова и за сликање заставица и минијатура, а зову их и плавилима (азурум, лазуриум, лазур, сињ). Писари су највише ценили ултрамарин, односно азурит (који је у то време имао цену злата), и индиго који и данас спада у најлепше плаве боје.

А КАКО ЈЕ У НАШЕМ НАРОДУ НАСТАЛА РЕЧ МАСТИЛО?

У време када је било веома мало писмених људи, у народу се мастилом називала течност, помоћу које се бојило сукно. Реч маст, значила је тада исто што и боја, а мастионица је била зграда у којој се бојило платно. Било је покушаја да се реч мастило замени изразом ЦРНИЛО, али тај покушај није успео, јер мастило може бити плаве, жуте, зелене и црвене боје.

Средњовековни калуђери, писари и преписивачи, писали су по пергменту у разним бојама, а многи од њих били су врхунски уметници и стручњаци у изради илуминација. Нарочито се својом лепотом истичу иницијална слова средњовековних рукописа, а међу њима својом непроцењивом вредношћу и лепотом Мирослављево јеванђеље из 12. века.

ПРИБОР ЗА ПИСАЊЕ

У најстарија оруђа за писање убрајају се разни дрвени штапићи, шиљасто камење, преломљене шкољке, комадићи животињских костију; а избор оруђа за писање, његов развитак и усавршавање у највећој мери био је условљен материјалом на коме се писало.

Прве белешке исписиване су на камену, печеној глини, дрвету, на костима животиња, племенитом и неплеменитом металу, стаклу, тканини, платну, разном лишћу, унутрашњој кори дрвета. Материјал на коме се писало био је условљен географским локалитетом; тако се у Индији употребљавало палмино лишће, у Грчкој и Италији лишће маслине, ловора и липовог дрвета, док је глина била омиљена код Вавилонаца и Асираца. У влажну глину, ови народи, утискивали су ознаке, а онда су комаде са отисцима остављали да се суше на сунцу или су их пекли на ватри. Дрво липе се употребљавало за израду таблица које

су премазиване белилом, а потом су црвеним и црним мастилом, исписивана јавна наређења у државне и школске сврхе. Повоштене правоугаоне дрвене таблице, оивичене уздигнутим рубом са све четири стране, по којима се писало оштрим предметом, употребљавале су се пре почетка наше ере. Дужи текстови су се морали писати на две или више таблица, а да би се текст редом читао, таблице су слагане и повезиване платненом или металном врпцом. Овај облик увезивања више таблица називао се диптих или полиптих.

Такође, писало се и на обојеним зидовима угљеном или бојама, гребало се оштрим предметима по углачаним каменим површинама, на металу, оловним таблицама и бронзаним листићима. Војне дипломе, амајлије, молбе за пророчишта, записи против урока, свечана документа, закони, уговори, царске привилегије; захваљујући вештини ондашњих писара и квалитету њиховог рада, сачували су се све до наших дана.

Постоје две основне технике писања: урезивање знакова у неку тврду површину и писање знакова неком врстом боје. За урезивање текста у неки тврди материјал као што је камен, кост, дрво и сл. користила су се разна оруђа: длето, чекић, шиљци. За писање по мекшем материјалу, као што су глинене плочице, повоштане плочице и олово, употребљавале су се различите врсте писаљки.

Стари Египћани су познавали обе технике писања; хијероглифи су клесани на камену стена у храмовима, великим грађевинама, на надгробним споменицима, оштрим металним длетом и чекићем. На сличан начин, длетом и ножем, хијероглифи су усецани у дрво (пре проналаска папируса, египатски писари писали су на дрвету), а осим тога стари Египћани су и сликали своје текстове малим штапићима од рогоза, правећи их у виду четкица.

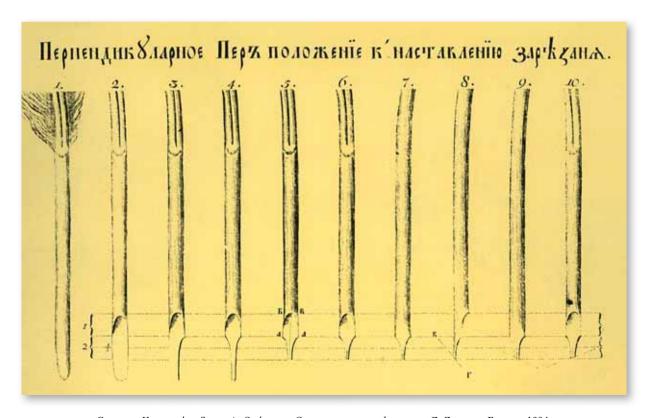

Прва оруђа за писање

Као оруђе за писање четкице су се у Кини, Јапану и другим земљама Далеког истока задржале и до данас. Кинези су још у 3. веку пре наше ере употребљавали четкице (проналазач Менг Тиен), а правили су их од стабљика биљака и меког зечијег крзна.

Вавилонци, Асирци и други народи средње Азије, као и становници Крита, писали су на плочицама од мекане глине помоћу штапића од дрвета, метала или кости с оштрим врхом. Њих су употребљавали и стари Грци, Римљани, Скандинавци, а металном писаљком по палмином лишћу и данас се пише у неким удаљеним крајевима Индије.

Све те писаљке које су током времена мењале своје облике и материјал од кога су прављене, палеографија једном речју зове СТИЛУСИМА (од латинског stilus-оштра писаљка или од грчког *графиум* - писаљка). Израђиване су обично од метала (бронза, жељезо), слонове кости, а у ретким случајевима и од драгоцених метала.

Стилуси, Калиграфиа Захарија Орфелина, Српска уметничка ћирилица, Д. Давидов, Београд 1994.

Стилуси су се држали у перници званој СТИЛАРИЈУМ или ГРАФИАРИЈУМ, а највише су се користили за писање на популарним повоштеним таблицама. Имали су два краја; писало се оним са наоштреним врхом, док је затупасти крај, други део писаљке, служио за глачање воска и исправљање текста.

Жена из Помпеје (Италија) са стилусом и повоштеном таблицом

Казана или писана реч одувек је имала велику моћ, те нас не чуди што су се у старом Риму стилуси употребљавали и као оружје. Римски историчар и биограф дванаест римских царева - Гај Транквил Светоније наводи како је римски цар Гај Цезар Калигула, познат по својој суровости и безобзирности, желећи да се реши неког сенатора, наговорио и потплатио разбојнике који су сенатора унаказили стилусима. А према овом историчару и сам Цезар, када је године 44. н.е. био нападнут и убијен у Сенату, бранио се од завериника својим стилусом. Сличан пример наводи и чувени римски филозоф Сенека, тврдећи како су извесног римског витеза, званог Ерик, на Форуму напали зликовци и добро га испробадали стилусима наневши му смртне озледе. Како су стилуси били не само моћно оруђе за писање, већ и смртоносно оружје, римски цар Клаудије, на почетку н.е. наредио је да се стилуси морају одложити у предсобљу пре уласка у Сенат, царску палату и било коју другу државну установу.

Стилуси су највише коришћени у средњем веку, а израђивани су у дужинама од 15 до 20 цм.

Минијатура из Радослављевог јеванђеља, XV век

Прво што је створио Господ био је – калем Кази Ахмед, један од водећих арапских калиграфа 16. века

...

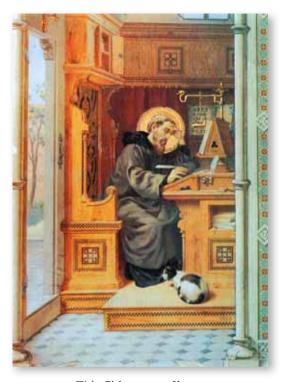
Што је небо, да је лист хартије, Што је гора, да су калемови, Па да пишем три године дана, Не би својих исписала јада. Љубавни растанак, Народна песма

Реч калам (латински каламус) арапског је порекла. Оруђе за писање, направљено од цевастих стабљика трске или неке житарице, звало се каламус. Врх тршчане писаљке требало је најпре укосо одрезати, затим га мало (по средини) разрезати да би се притискањем по папирусу добила дебља или тања црта слова, а потом, с обзиром да је каламус задржавао малу количину мастила, повлачењем по површини, добијао се траг. Каламус је имао облик данашњег пера и као оруђе за писање употребљаван је још у старом

Египту (3. век п.н.е.). Користили су га и на европском и на азијском тлу, па је каламус био примарно средство за писање и у српској средњовековној култури.

У временима пре наше ере, често је била у употреби фраза *калпантур калами* односно О ГРЕШНОМ КАЛАМУСУ који је крив ако неки писац напише нешто рђаво. Тада је вероватно настала и чувена латинска изрека: *лапсус калами* (грешка у писању), коју и данас користимо.

Али, ГРЕШНОМ КАЛАМУСУ певали су се и стихови хвале, као на пример једна староегипатска изрека: *Кад ти је већ судбина доделила да будеш писац, умачи што чешће каламус у своју мастионицу.*

Пјађо Бјађети, свети Кирил, Капела Слава, Љорето (Италија) 1912.

Овде нама кажу Мому неудату

• • •

Да је ми удамо За Ивана ђака Попова нећака Који пером пише По орлову крилу.

Народна песма

Поред каламуса, у Европи су почетком средњег века, употребљавана и птичија пера (гусака, лабудова, рода, гавранова, сврака) а прве податке о томе налазимо код неког анонимног средњовековног историчара.

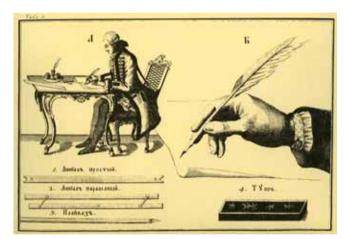
Не тако давно, при писању писмених задатака у школи или писама код куће, служили смо се пером, оним простим, са држалом које се звало штило (стило). Данас, на почетку 21. века, када треба нешто

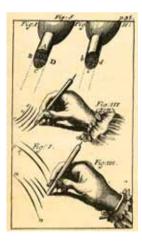
да запише, човек најчешће користи хемијску оловку или налив-перо (пенкало). Као што ми данас, свакодневно у својим ташнама, ранчевима и торбама носимо бар једну оловку да нешто запишемо или да се потпишемо, тако је и египатски писар своје трсково перо, заоштрено с доњег краја, и палету са мастилом носио са собом. Прибор је качио о десно раме, или га чувао у палетама од алабастера, односно у специјалним кутијама за одлагање.

Древни Египћани најчешће су писали перима добијеним од трске која је расла у изобиљу крај реке Нил. Стабљике трске резали су на дужину од 16 до 23 цм, потом су их везивали у мале снопове и остављали да се суше на умереној температури. Било је потребно да прође најмање шест месеци да би се писаљке могле употребљавати. Трска за писање се косо подрезивала, оштрим ножићем, с једне стране, како би попримила широк врх за писање (1,5 до 2,5 мм) или већи, што је зависило од жељене величине слова. Најпре је перо било нерасечено, а тек касније се по средини расецало (захваљујући том расецању по средини у прилици смо да разликујемо рукописе старијег и млађег доба).

У средњем веку, па и раније, људи су писали пером, ишчупаним из крила или репа гуске, лабуда, гаврана или фазана. Неки историчари, пак, сматрају да је птичије перо као оруђе за писање први употребио чувени Теодор Велики (455-526), краљ Острогота, регент Визигота, владар Италије и један од јунака великог епа о Нибелунзима.

Птичија пера била су дуга око 30 цм и на врху подрезана, а од тога како су била подрезана зависила је и дебљина слова. Ако је врх пера био сасвим оштро подрезан, њиме су могла да се пишу калиграфска слова (калиграфија - древна вештина писања и украшавања рукописа. У њој је потез основно средство изражавања преко кога уметник-калиграф своје расположење, умеће и надахнуће преноси на материјал за писање. Заљубљеници у ову древну вештину, сматрали су калиграфију једном врстом свесног бунила, неухватљивом игром четкице и духа. Велику пажњу су јој посвећивали Кинези и Арапи, а код нас, један од највећих српских умова 18. века, Захарије Стефановић Орфелин. У нашим крајевима калиграфија се током 19. и до половине 20. века, учила у школама у оквиру предмета лепо писање).

Калиграфиа Захарија Орфелина, Српска уметничка ћирилица, Д. Давидов, Београд 1994.

Можемо се нашалити на ову тему и поменути да је временом број писмених људи постајао све већи. На свету није било толико гусака, лабудова и фазана да им сваки писар може ишчупати макар само по једно перо, те је тако, на велику срећу и људи и птица, пре век и по, један немачки проналазач направио од челичне опруге (федера) свога џепног сата, предмет сличан врху гушчијег пера и тиме почео писати. Проналазак металног пера приписује се извесном златару В. Харисону из Бирмингема у Енглеској и везује се

за 1780. годину, али је творац првог модерног челичног пера Алојз Сенефелдер (1771-1834), проналазач литографије. Сенефелдер је такво једно перо начинио 1789. године, а његова фабричка производња отпочела је у Енглеској тридесетих година 19. века.

Данас разликујемо две врсте пера за писање: ОРНАМЕНТ ПЕРО код нас је одомаћено под именом *Редис* на чијем се врху налази једна округла плочица. Овим пером се пишу следећа писма: блок-писмо, курзивно блок-писмо, мемфис писмо, плакатно блок-писмо, стилизовано класично писано писмо; и ПЉОСНАТО ПЕРО које даје могућност писања танких и дебелих црта. Приликом писања овим пером мора се пазити на прави и коси положај. Прави положај је када је перо сеченицом постављено у правцу водоравне црте, а коси положај се одликује тиме да сеченица у односу на водоравну црту чини прав угао.

Плакат, литографија у боји, 1842. др Драгутин Фуруновић, Историја и естетика књиге, Београд 1999.

ПЕНКАЛО ПИШЕ МАСТИЛОМ, А ОЛОВКА СРЦЕМ

Оловка се прво правила од сребра и олова, а тек касније од графита. Сребро је остављало сиви траг, било је тврдо и скупо, те га је врло брзо заменило олово. Оно је мекше па је олакшало писање и било је постојаније од сребра. Олово није било идеалан материјал за писање (највише због своје тежине), па су људи били присиљени да пронађу адекватнији материјал за писање – графит.

Оловка (кат. 80)

Претходница свих данашњих оловака била је оловна писаљка, тј. оловна оловка. Још у старој Грчкој, а касније и у Италији, све до 16. века, писари су употребљавали штапиће од изливеног олова. Да не би испрљали прсте и да би их лакше држали, навлачили су им фине кожне навлаке. У време када су се употребљавали оловни штапићи није било данашњег папира. Писало се по пергаменту. Да би редови били равни и паралелни, прво су се извачиле водоравне линије, по којим се писало. Тај посао није се могао обављати било чиме, већ управо оловним штапићем. Зато је он био на високој цени. Његово оловно срце, коме није могао одолети ни најгрубљи пергамент, учинило га је славним, најславнијим међу свим писаљкама онога времена.

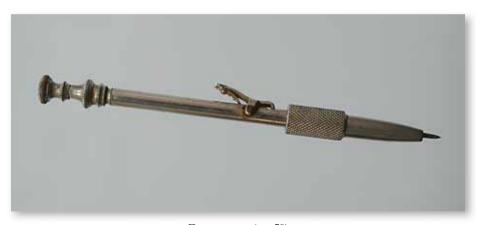
Након што је откривен, графит је врло брзо потиснуо оловну оловку. Како се одувек мешао с глином могао је бити различите тврдоће – јако мекан, полутврд или тврд. Стога данас разликујемо мекане и тврде оловке. Оловка се не користи само за писање, већ и у сликарству за скице, а цртежи оловком су цењени и као самостална уметничка дела. Оловком се може написати дебела, танка, светлија и тамнија црта. Постоји више начина на који се деле оловке по тврдоћи а најчешће је степен тврдоће означен на самим оловкама:

Оловке с више глине у графиту су тврђе, а с више угљена – мекше. Тврде оловке се користе за техничке цртеже, средње су мултифункционалне, а меке служе за уметничке цртеже.

Име *оловка* надживело је у нашем језику све друге називе за сличне писаљке. Раније се говорило још и плајваз, од немачког *bleiweiss* (блајвајс) – оловно белило, па и лапис, што дословно значи – камен, јер су се некада писаљке правиле и од камена.

Оловка је остала оловка иако се одавно већ не прави од олова него од графита. Од 1812. године у Америци су се производиле писаљке од танких графитиних штапића са дрвеном облогом. Тако су настале обичне оловке каквим и ми данас пишемо. У међувремену, та чувена писаљка стекла је различите намене, па се у наше време производи више од пет стотина различитих врста оловака — од обичних ђачких, до оних којима се служе конструктори свемирских летилица, или оних којима хирурзи обележавају оболела места на телу пацијента који се припрема за операцију.

Патент оловка (кат. 78)

Оловка је у употреби од 1790. године, мада је графит, њен најважнији део, откривен још у 16. веку код Боровдала, у енглеској грофовији *Кумберланду*, а графитну оловку усавршио је 1790. године Француз *Никола Конте*, управник париске фабрике оловака, тако што је самлевени графит мешао са глином.

Аустријанац *Јосип Хардтмух* производио је оловке у Бечу 1800. године, а неколико година касније, своју фабрику оловака пренео је у Чешку, у *Буђејовице*. Хардтмухова фабрика оловака, у којој се у периоду између два светска рата за годину дана израђивало преко 300.000 гросова

(грос=144 комада) оловака, била је једна од најпознатијих на свету. Велики углед уживала је и фабрика А.W Fabera, коју је овај основао половином 18. века у *Штејну* код *Нирнберга*, а графитом га је снабдевао *I. Alibert*, који је 1847. године открио графит у Сибиру.

Најдужа оловка на свету направљена је у Енглеској. Била је дуга преко два метра, тешка готово седам килограма и са срцем промера два и по центиметра. Та голема графитна писаљка, стоји као споменик нашој обичној оловци, која је, својим именом и делима премостила читаве векове.

КЊИГЕ, БРАЋО МОЈА, КЊИГЕ, А НЕ ЗВОНА И ПРАПОРЦЕ ... ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ

Када су наши преци, стари Словени, дошли на Балкан (негде између 5. и 6. века н.е), нису имали своје писмо. Данашњим истраживачима није познато какве знакове или слова су наши преци користили у својој прапостојбини. У недостатку писма, служили су се другим

средствима, па су на дашчице (рабоше или роваше) урезивали цртице, о чему црноризац (калуђер) Храбар почетком десетог века пише: Раније, дакле, Словени не имађаху књига, него цртама и зарезима читаху и гатаху, будући пагани. Крстивши се, пак, римским и грчким писменима сиљаху се писати словенску реч без реда. Но како се може писати добро грчким писменима бог, или живот, или врло, или црква, или чекање, или ширина, или отров, или гдје, или младост, или језик и друго слично овоме. И тако бијаше много љета. Потом човекољубац Бог, помиловавши род Словенски, посла им светог Константина Филозофа, званог Кирило, мужа праведна и истинита, и створи им 38 писмена нека по угледу на грчка слова, нека према словенској ријечи... "Тако су наши преци добили своје прво писмо.

У средњовековној Србији, књизи и писмености придавао се велики значај. Високих школа у световном

Четворојеванђеље, јеванђелист Марко Музеј СПЦ, Београд

смислу није било, но Србија је и тада имала писмене и учене људе који су знали грчки и латински језик и којима такозване "слободне науке" попут граматике, реторике, дијалектике, астрономије, аритметике и теорије музике нису биле непознате.

Српски писари су стицали образовање школујући се у Цариграду или у Хиландару на Светој Гори. У просвети средњовековне Србије црква је имала водећу улогу. Децу су писмености учили свештеници у манастирским школама, док су у градовима деца похађала лаичке, приватне школе, са приватним учитељима. Средњи век не прави разлику између писара и писца, између преписивача и књижевника, а научници и дан данас не могу поуздано да нам одговоре на питање ко је био српски средњовековни писар, какво му је било образовање и порекло.

Јеванђеље патријарха Саве, јеванђелист Лука Хиландар, друга половина XIV века

У време турске управе било је и путујућих писара, док су при манастирима радиле писарске радионице (скрипторији). Писар је у писарској ћелији поред икона, кандила и свећа, морао да има и приручну библиотеку која му је била неопходна за преписивачки рад. Колико је рад писара био важан и драгоцен сведоче и сачувана сведочанства о кажњавању несавесних писара, не само ако би сломили перо, него и када би се немарно односили према тексту (ако не би чували оригинал, ако не би водили рачуна о знацима интерпункције и слично).

Многи, касније чувени и угледни људи (попут Вука Стефановића Караџића) у Србији 18. и 19. века почели су као писари, односно "читачи Сербског секретара". У то време није било лако бити писар, посебно што су писма најчешће писана у предаху између битака, понекад и у току самог боја кад је требало послати хитну писану поруку. У јеку борби и честих пребацивања с места на место, писари су као очи у глави чували прибор неопходан за обављање своје делатности, јер се он набављао искључиво изван Србије (у та времена трговачки путеви нису били посве безбедни за путовање). Деси ли се, пак, да нестане хартије за писање, коришћена је она од барутних фишека, а уколико писар остане без мастила (црнила, мурећепа), сналазио се тако што је барут, у коме се налазио и угљени прах, мешао са водом или би у води размутио мало чађи.

Сав писаћи прибор, незамењиво оружје писара, паковао се у неку врсту путног писаћег прибора — дивит или калемдан. Дивит је на једном крају имао посудицу за мастило за коју је била закачена перница у којој су се чувала пера. Да би прималац био сигуран у веродостојност садржаја примљене поруке, аутор је морао да се потпише на крају текста. Уколико није умео да пише, уместо њега потписивао се писар, а онда је следио отисак металног печата који је претходно умочен у мастило или чађ. Писма или одговарајућа документа од веће важности оверавана су утискивањем печата у восак. Писмо се најпре носило неупаковано, а писмоноша је био дужан да води рачуна да се писмо при транспорту не изгужва и оштети.

Временом, у нашој земљи хартија се почела лакше набављати па се писмо умотавало чистим папиром у облику неке врсте коверте чији је преклоп, такође, морао да се осигура печатом у воску. Адреса примаоца писана је на омоту, а обично је садржавала израз поштовања, титулу, као и име и презиме онога ко ће га отворити, на крају је исписивано одредиште.

Српски народ је за неколико векова прешао напоран пут од раносредњовековне културе до европског просветитељства, од писара по манастирским скриптарницама до учених карловачких богослова и професора, од "Мирослављевог јеванђеља", "Хронике" грофа Ђорђа Бранковића до "Историје" Јована Рајића, од "Славеносербског магазина" Захарија Стефановића Орфелина до Доситејевог "Живота и прикљученија", од непознатих зографа-иконописаца до академских мајстора.

Како се развијала и ширила писменост, тако се и све већа пажња поклањала прибору за писање. Временом је губио своју праву намену, а постајао је незаобилазни и обавезни украс сваког писаћег стола у салонима, библиотекама или канцеларијама. Израђивали су га у иностранству, док се онај ђачки, производио у занатским радионицама у земљи. Временом је ручна израда прибора за писање и оног луксузног, али и оног једноставнијег-ђачког потиснута, а отпочела је масовна, фабричка производња: мастионица, оловака, упијача, пенкала, брисача мастила и сл.

Но и данас, у доба чудесних техничких достигнућа, када човечанство тако самоуверено, крупним корацима граби ка све модернијим и функционалнијим проналасцима, не можемо а да не застанемо и зауставимо дах пред лепотом и раскоши прибора за писање који се користио на овим нашим просторима, а сачувао се захваљујући појединцима који су умели да ове драгоцене предмете што данас красе салоне приватних кућа, излоге антикварница и изложбене просторе музеја да сачувају од заборава.

Музеј града Новог Сада у оквиру Одељења за културну историју, у збиркама Примењена уметност 19. и 20. века и Школство и просвета, поседује више од 100 предмета који потичу са територије Града, припадају разним стилским правцима и сведоче о томе с колико су пажње и укуса грађани Новог Сада опремали свој радни простор прибором за писање. Предмети су приспели у Музеј као поклон или откупом.

Мастионица (кат. 53)

Посебно је интересантна богата колекција мастионица. Произведене су у Аустрији, Мађарској, Чешкој, Немачкој и Енглеској. Израђене су од стакла, порцелана, фајанса, керамике, алабастера, камена, седефа, месинга, бронзе, жељеза, дрвета, бакелита и легура цинка, гвожђа и калаја; позлаћене су или посребрене, а настале су у 19. и 20. веку. Поједини примерци су интересантно изведени у облику мушке главе, витешке кациге, патуљка, леве дубоке ципеле и пужа, док остале имају класичне, лако препознатљиве облике.

Својом лепотом, очуваношћу и јединственошћу истиче се 13 стоних комплета од стакла, метала, дрвета, камена, мермера и месинга. Састоје се из мастионице, пескарнице, упијача, држача за писма, ножа за сечење хартије, свећњака. Потичу са подручја средње Европе и припадају 19. и 20. веку. Красили су салоне и библиотеке угледних и богатих новосађана, а није реткост да се и дан данас у појединим приватним кућама и антикварницама крију вредни и драгоцени примерци стоних комплета.

Прибор за писаћи сто (кат. 66 и 69)

Занимљиве су и три пескарнице, две од фајанса и једна од бело глеђосаног порцелана, произведене у Чешкој у 19. веку, а једна од њих (фајанс са штампаним украсом), припадала је чувеној новосадској породици Латинчић, док је друга, такође од фајанса, пескарница израђена у облику мушкарца који на рамену носи џак.

Налив пера из поменутих збирки Музеја града Новог Сада израђена су крајем 19. и почетком 20. века (као и метална патент оловка), у Америци, Француској и Аустрији, од

Пескарнице (кат. 56, 59 и 57)

бакелита. Не смемо а да не поменемо и неколико дрвених-графитних оловака произведених у Немачкој у истом временском периоду.

Десетак стила израђених од метала и токареног и лакованог дрвета, осам кутија за пера које припадају 19. и 20. веку, а произведене су у Немачкој, Хрватској и Енглеској од картона и алуминијума (једна), као и бројна коришћена и не коришћена метална пера, једно фазаново и једно гушчије перо, литарска боца за мастило из аустроугарског периода и осам мањих бочица од безбојног и фарбаног стакла произведеног у Мађарској и Немачкој, те пет дрвених упијача за мастило, два притискивача за папир и пет ножева за сечење хартије, од којих један од осушене и штављене ноге срне, чине богат и драгоцен фонд предмета који се сврставају у прибор за писање.

Бочица за мастило (кат. 105) и кутија за пера (кат. 98)

Сви поменути предмети израђени су у западноевропским радионицама, касније фабрикама, а код нас углавном занатски у приватним радионицама и то тек почетком 20. века

Нож за папир (кат. 122)

ДОДАТАК

Посебан део збирке Школство и просвета чини ђачки прибор за писање.

Школску таблицу, уоквиреним дрвеним рамом, чинила је плоча (црне боје) по којој су, како би се ђаку олакшало писање и рачунање извучене у црвеној боји линије са једне, и коцкице са друге стране.

Школска таблица са писаљком (кат. 127)

Пернице су правоугаоног облика са поклопцем на две шарке, а изнутра су преграђене мобилним дашчицама. Најчешће су израђиване занатски од политираног ораховог и крушковог дрвета и не ретко су украшаване флоралним мотивима. Данашње пернице, без обзира што се праве од различитог материјала, имају најразноврсније могуће облике, дезен и боју, а имају исту функцију као оне од пре два и више века.

Лењир је незаобилазни део ђачког прибора за писање а користи се у геометрији и техничком цртању за повлачење правих линија одређених или неодређених дужина као и за мерење димензија у простору или на површима. Некада се правио од крушковог или ораховог дрвета, а данас најчешће од различитих врста пластике.

Обична бела школска креда, има необично име и још необичније порекло. Она потиче с југа, са данашњег грчког острва Крита, познатог још и под старим именом Крета. Тим другим, старијим именом, именом Крета, назвали су стари Латини (Римљани) једну белу, крхку писаљку од кречњака — вероватно, зато што су је донели с крете приликом неког војног похода. У нашем језику, или у језику из кога смо ту реч преузели, латинска крета (или стета, како су они писали) постала је креда.

Око острва Крита, у топлим водама Средоземног мора одувек је било правих морских спужви. Још су први писари који су се служили кредом запзили да се трагови те писаљке са црне плоче најлакше и најбрже могу избрисати упаво спужвом. Отада су креда и спужва нераздвојни и зато сваки учитељ и ученик, и дан данас, пред школском таблом у десној руци држи креду а у левој спужву. Данас у школама таквих, правих спужви више нема. Остало је само њихово име.

Перница (кат. 111)

АЛАТИ ДУХА СТИЛСКИ РАЗВОЈ МАСТИОНИЦА ОД 15. ДО 20. ВЕКА

Настанак и развој писма и писмености већ неколико миленијума делују подстицајно на човека, његову интелектуалну, социјалну и духовну културу. Читање и писање отворили су нови ментални свет и означили прелазак из праисторије у историју, из анонимности оралне традиције у записану материјалну заоставштину. Захваљујући нераскидивој вези између писма и цивилизације сачувано је големо интелектуално богатство многовековне људске мисли и осећања.

Историја писма је истовремено и историја прибора за писање. Још од времена када су људи схватили да наоштреним предметима могу да овековече свој начин живота, алати за писање постајали су функционалнији, разноврснији и лепши. Иако порекло посуда за мастило датира од времена старих Египћана и Кинеза, први који су имали прибор за писање и подлогу, у данашњем смислу речи, били су Грци и Римљани који су их израђивали од различитих материјала. За писање по глиненим, воштаним и металним таблицама, папирусу и пергаменту, користили су писаљке - стилусе, израђене од различитих материјала. Античко наслеђе преживело је и током средњег века захваљујући малобројном слоју писмених људи који су користили веома једноставан и естетски неугледан писаћи прибор. Манастири широм Европе, средишта тадашње учености, били су места где је прибор за писање био у свакодневној употреби. За њихову израду коришћени су јефтини материјали (дрво, метал, керамика) и једноставни поступци обраде. О улепшавању оваквих предмета почело се размишљати тек у доба ренесансе, па се стилски развој мастионица и прибора за писање тек у протеклих 500 година подудара са сменама главних уметничких епоха.

Изразити раритети на тржишту уметнина данас су мастионице из 15. и 16. века. Културно напредовање европског становништва у том периоду утицало је на повећан број писмених особа, па се указала потреба за интензивнијом производњом писаћег прибора. Све до времена ренесансе за једног аристократу било је недостојанствено да сам пише своје документе, већ је за њега то радио писар или секретар. Ови дворски службеници употребљавали су мастионице без украса или орнамената, погодне за често преношење или путовање. Од краја 16. века било је све више богатих образованих људи који су сами

вршили кореспонденцију. Мастионице су полако постајале потреба, али и статусни симбол повлашћених класа. У радним кабинетима и библиотекама заузеле су видно место, па се њиховом изгледу почела поклањати посебна пажња. Метал је био доминантан материјал, а од њега су израђиване не само мастионице, већ и кутије за одлагање писаћег прибора. Европско племство је поручивало раскошне предмете од сребра, злата и бронзе, док су разне металне легуре коришћене код израде јефтинијих мастионица.

Посебно веште, у производњи луксузних прибора за писање, биле су северноиталијанске радионице које су достигле савршенство у обради и орнаментисању метала и керамике. У Венецији, Падови, Равени и Фаенци деловао је читав низ свестраних уметника који су се, осим бављења архитектуром, ликовним и примењеним уметностима, златарством и другим сродним занатима, опробали и у изради ситне употребне пластике, па и мастионица. Један од најпознатијих стваралаца из овог периода био је скулптор и архитекта Андреа Бриоско, звани Ричио, (Andrea Briosco, de Riccio, 1470-1532) у чијој су радионици у Падови почетком 16. века настале најлепше мале скулптуре од бронзе. Његови свећњаци, лампе и мастионице са богато рељефираним фигуралним представама биле су цењене широм Европе. Библијске, алегоријске, митолошке и еротске сцене, затим представе флоре и фауне, красиле су површине израђених предмета, а није био редак случај да мастионице имају облик неке животиње, митолошког бића, сатира, дечака или китњасте ренесансне грађевине. Подједнако славан, у истом периоду, био је и Северо да Равена (Severo da Ravenna, 1496-1543), такође активан у Падови, а затим и у Равени. У веома успешној и профитабилној радионици израђивао је небројене реплике својих ранијих решења, па су његови производи опстали у већем броју до данашњих дана. Као и остали уметници и занатлије тога времена, ослањао се на античку традицију, што је било видљиво у тематици рељефираних украса. Главни центар производње керамичких употребних предмета од 16. до 18. века била је Фаенца у чијим радионицама је настао посебан материјал - фајанс. Све до проналаска европског порцелана, од фајанса је израђивано посуђе, ситна пластика и зидни украси, свећњаци, лампе и мастионице. Конкуренција италијанским ренесансним мајсторима били су уметници у Француској, Холандији и јужној Немачкој, где је обрада метала такође имала дугу традицију, док су у средњој Европи израђивани предмети једноставнијег облика и од јефтинијих материјала. Највећи део мастионица из 15. и 16. века остао је несигиниран, па је данас веома тешко одредити порекло појединих комада. Отежавајућа околност код идентификовања мајстора из овог периода је и њихова честа промена боравка.

Насупрот елегантним и класичним формама ренесансе, у 17. и 18. веку превладали су узнемирани и страсни елементи барока. Овај последњи аутентично италијански стил се веома брзо проширио

целом Европом, формирајући универзални уметнички укус који се огледао у смелости идеја, богатству материјала и раскошној изради. На предметима примењене уметности истиче се кићеност, шаренило и претерана декоративност која је кулминирала у француском рококоу. Ове уметничке епохе су у први план стављале изглед предмета, те је њихова функционалност често остајала занемарена. У широком спектру разноврсних форми, мастионице су варирале од једноставних геометријских до компликованих објеката, чија се улога није увек могла препознати на први поглед. Повећана потреба за писаћим прибором, новооткривени материјали и технике израде, а, пре свега, значајан број мануфактура широм Европе, имали су за последицу настанак многобројних облика који су указивали на богатство идеја и уметничку креативност. Од времена просветитељства прибор за писање је постао саставни део садржаја сваког радног стола. Комплети су се састојали из све више делова: подлоге, мастионице, пескарнице, пера, упијача, притискивача и ножа за папир, печата, понекад и свећњака. Иако су злато и сребро и даље били коришћени за израду раскошних и скупих примерака, у Европи је један нови материјал стицао све већу популарност. Вишедеценијска фасцинираност кинеском уметношћу, посебно предметима израђеним од порцелана, утицала је на честе покушаје копирања. Када је, коначно, у Мајсену 1709. године откривена "формула" за израду порцелана, могућности обликовања свакодневних предмета постале су безбројне. Посебно омиљене међу аристократама и у женској популацији, порцеланске мастионице биле су богато орнаментисане и колорисане. У једној или више боја, украшене биљним и животињским мотивима или пасторалноромантичним сценама, биле су и веома допадљива дела примењене уметности. Током 18. века пример мајсенских мајстора следиле су радионице широм Европе, а међу њима најцењеније су биле оне у Бечу, Венецији, Елбогену, Севру, Копенхагену и Енглеској. Међутим, сложене фигуративне мастионице су, због ломљивости, биле веома крхке и погодне само за писаће столове. Из тог разлога, до данас је остало сачувано мало аутентичних комада од порцелана. Истовремено, писаћи прибори за путовања из епоха барока и рококоа изгледали су много скромније и функционалније, а у њиховој изради коришћени су јефтинији и трајнији материјали.

Велика стилска прекретница у европској ликовној и примењеној уметности наступила је почетком 19. века, када су археолошка открића подстакла интересовање за античке форме. Елементи египатске, грчке и римске културе су, с једне стране, чинили основу империјалног стила нове француске државе (ампир), а са друге, у поједностављеном облику, одговарали су духу све јаче грађанске класе (бидермајер). На примерцима примењене уметности, ове промене биле су видљиве у неокласицистичким формама, дискретној орнаментацији,

смиреним бојама. Ситнији употребни предмети, у које могу да се сврстају и стоне мастионице, одликовали су се сведеном елеганцијом која никада није сакривала основну функцију. Најчешћи облик мастионица била је тзв. таблет форма, где су се бочица за мастило, пескарница и перо смештали на подлогу од истог материјала. Овакви комплети израђивани су углавном од белог глеђосаног порцелана и имали су једноставну профилацију у неокласицистичком стилу. Истовремено, сликану декорацију на порцелану, керамици и стаклу, углавном флоралног карактера, карактерисао је натурализам и финоћа потеза киста. До средине 19. века напредак у индустрији је омогућио израду широког спектра свакодневних предмета, па и мастионица. Њихова употреба постала је потпуно уобичајена у најширој популацији, па су се на тржишту могли пронаћи примерци разноврсног квалитета. Техничке иновације и серијска производња омогућили су производњу јефтиног писаћег прибора од разних материјала. Истовремено, уникатне мастионице су полако ишчезавале, остајући привилегија богатијег слоја људи.

Велика разноврсност у материјалима, величинама и облицима мастионица наступила је у другој половини 19. века, односно епохи историцизма. Укрштањем различитих стилских елемената настајали су интересантни предмети чији је изглед варирао од успелих дизајнерских решења и копија објеката из ранијих епоха до производа који нису имали уметничку вредност, без обзира на количину и врсту употребљеног материјала. Потребе великог тржишта задовољавао је све већи број фабрика које су, између осталог, израђивале мастионице од метала, стакла, керамике, порцелана, дрвета и камена. Одређене металне легуре, као што су алпака, britannia сребро, месинг, калај и гвожђе, због својих физичких својстава и ниске цене биле су погодне у производњи великих серија стоних писаћих прибора. Њиховој масовној продаји доприносили су: развијена дистрибутивна-трговачка мрежа, илустровани фабрички каталози и рекламе у новинским публикацијама широм Европе. У намери да мастионице што више личе на узоре из времена ренесансе, барока и рококоа, често се није штедело на материјалу. Међутим, њихова претерана репрезентативност је понекад додиривала границе неукуса и склоности према кичу. Раскошна обрада и примена одређених техника украшавања била је занемарена код израде јефтинијих прибора за писање. Потребе ђака, студената и сиромашнијих појединаца биле су задовољене производњом једноставно дизајнираних мастионица код којих су највише цењени трајност и практичност. Иако се 1884. године појавило прво налив-перо, мастионицу је и даље поседовао сваки образовани појединац.

Златан период производње прибора за писање, који је започео око 1870. године, настављен је почетком 20. века, када су сецесијске форме постале модерне и веома тражене. Елегантни геометријски и увијени орнаменти, флорални украси и женски ликови коришћени су у обликовању

мастионица. Историцистичка мешавина стилских праваца уступила је место прочишћеним визуелним елементима који су, у комбинацији са новим материјалима, најавили модерно доба. Уметнички дизајниране мастионице од метала производиле су велике европске фабрике, као што су Württembergische Metallwarenfabrik Geislingen у Виртембергу, Argentor-Werke Rust & Hetzel у Бечу или Liberty & Co. у Лондону. Њихова роба продавала се каталошким путем у књижарама многих европских земаља. У периоду након Првог светског рата серијска производња је преплавила тржиште, а ручно израђени предмети скоро да су нестали. Метал, који је све ређе коришћен у изради стоних мастионица, заменили су стакло, мермер, камен, керамика, слоновача и дрво, односно материјали који су отпорни на корозивно деловање мастила. Ар деко, владајући стил у току двадесетих и тридесетих година 20. века, неговао је геометријске и једноставне форме које су одговарале духу времена. Тадашњи интелетуалци су најчешће куповали стоне комплете писаћег прибора од камена и мермера, црне или беле боје, значајне величине и тежине. Овакви примерци су, истовремено, били веома декоративни детаљи радних и пословних ентеријера. За наведени период карактеристичан је и један нови материјал, бакелит, чије су карактеристике биле погодне за масовну производњу јефтиниих и лаганих алата за писање, доступних најширој популацији. Проналаском савременог прибора и престанком коришћења мастила, мастионице престају бити активно коришћене. Средином 20. века, оне су постале материјална сведочанства развоја писмености у претходним вековима.

Захваљујући уметничкој обради и слободи креирања, мастионице су у прошлом веку постале објекти интересовања приватних колекционара и професионалних музејских радника. Увек у потрази за материјалним доказима прошлости, сакупљачи у овим предметима не виде само њихову функцију, већ и културно-историјске, уметничке и документарне вредности. Као мало која област колекционирања, прибори за писање се одликују великим спектром форми и употребљених материјала, а истовремено припадају једном уском подручју сакупљања где не долази до преплитања са другим врстама антиквитета. У већини случајева музејске и приватне колекције поседују мастионице настале у периоду од 1850. до 1950. године. Ова појава је последица више околности које су утицале на бројност сачуваних примерака и ограничење епохе из које потичу. Данас је теже пронаћи аутентичне комаде из времена ренесансе и барока, па није необична чињеница да се на тржишту антиквитета појаве реплике и фалсификати из 19. века. Масовна продукција, плурализам стилова и коришћење старијих предложака у периоду историцизма често доводе до забуне код одређивања старости предмета. Драгоцена помоћ у одређивању времена настанка је анализа материјала, јер су поједине металне легуре и технолошки поступци уведени тек

у 19. веку. Из тог разлога колекционари мастионица имају своје правило: "што је теже лоцирати комад у времену и простору, то је већа могућност да се ради о каснијој копији". Осим музејских стручњака, који се у бројним светским музејима баве обрадом овог интересантног материјала, велики познаваоци прибора за писање су и чланови Међународног удружења колекционара мастионица (Society of Inkwell Collectors - SOIC), основаног 1981. године. Њихова делатност и међусобна повезаност омогућава очување вредних антикварних примерака.

* * *

Богате збирке школства и примењене уметности у оквиру Одељења за културну историју Музеја града Новог Сада садрже велики број предмета који се класификују као писаћи прибор. Бројне мастионице и пескарнице, стони прибори за писање, пера, оловке, налив-пера и кутије за прибор чине једну од највећих колекција алата за писање у домаћим музејима. Они су сведочанства писмености градског становништва, развијеног школског система, плодне интелектуалне климе и културног живота у Новом Саду током 19. и 20. века. Из данашњег угла, веома је интересантно показати чиме и како су писали стари Новосађани: интелектуалци, ђаци, трговци, занатлије, даме и сав остали писмени свет. Истовремено, сакупљене мастионице могу да се посматрају и као предмети примењене уметности, па различитост у њиховом пореклу, стилским облицима и коришћеним материјалима указују на укус и материјално стање средине, развијеност трговачке мреже, односно, повезаност са појединим европским мануфактурама.

Као и у другим музејским колекцијама, прибор за писање из прве половине 19. века заступљен је са свега неколико карактеристичних примерака од којих су три, готово идентична, стона комплета израђена у Елбогену, чешком центру производње порцелана (кат. 3).

Од бело глеђосаног порцелана креирано је постоље у облику малог послужавника са засеченим угловима. На њему су фиксиране две цилиндричне посуде - мастионица са поклопцем и перфорирана пескарница. Елегантне и чисте форме ових предмета упућују на неокласицистичке узоре,

Мастионица (кат. 3)

омиљене у уметности тог времена, а њихова бројност на нашем терену указује на велику продукцију и популарност овог типа мастионица. Једноставност дизајна била је потпуно у складу са естетиком средњоевропског бидермајера и укусом овдашњег грађанског слоја који је ценио практичност, умереност и штедљивост. Луксузнију варијанту мастионице из овог периода представља изузетан примерак, такође чешке производње (кат. 4).

Мастионица (кат. 4)

У овом случају, бело глеђосани порцелан био је обојен црном емајлном бојом, украшен флоралним орнаментима и позлаћен на рубовима. При украшавању употребљена је зграфито техника. Иако је основна форма слична претходним мастионицама, позлаћени увијени рубови постоља, декоративни

Мастионица (кат. 7)

поклопчићи посуда и интензитет боја карактеристични су за средину 19. века, када су се у примењеној уметности почели јављати елементи неостилова, у овом случају неорококоа. Омиљени материјал другог рококоа и даље је био порцелан, о чему сведочи једна драгоцена група мастионица. Све су, највероватније, израђене у аустријским или чешким мануфактурама, водећим у том периоду. Иако уједначене у боји и техници израде, њихови различити облици сведоче о поновном увођењу декоративности у ликовну уметност, карактеристичној за епохе протеклих векова. Најранија од њих израђена је у облику цилиндричног базена са малим испустом за мастило, смештеног у дубоки тањирић (кат. 7). Необичан детаљ на њој је метални етажер, формиран од рокајних волута, на који су била смештана пера. Сличног облика, али још декоративнија, је порцеланска мастионица са више профилисаних испуста за мастило и пера, споља украшена позлатом и цветним

Мастионица са фигуром дечака (кат. 8)

Мастионица - играчка (кат. 11)

Мастионица (кат. 10)

Пестакница (кат. 58)

Мастионица у облику кациге (кат. 34)

Мастионица у облику патуљка (кат. 32)

орнаментима (кат. 10). За период другог рококоа карактеристичне су и две мастионице правоугаоног облика са два базена, намењена мастилу и песку (кат. 8, 11). Волуте и картуши чине основну декорацију, а најлепши украсни детаљ је поклопац фајансне мастионице на коме је аплицирана седећа фигура дечака са бубњем и зецом. У истом духу израђена је и фајансна пескарница у облику сељака са џаком на леђима (кат. 58), која је некада била део већег стоног комплета.

Неоренесанса, још један историцистички стил друге половине 19. века, видљива је на неколико репрезентативних комада у музејској колекцији. Израђени од метала, омиљеног материјала и у време ренесансе, својим обликом подражавају декоративну пластику из ове давне епохе. Формом се издвајају мастионице у облику патуљка-витеза (кат. 32), витешке кациге са мобилним визиром (кат. 34) и вазе са дршкама и поклопцем (кат. 33), а посебно раскошан примерак је стони комплет на шкољкастој подлози, богато рељефиран флоралним орнаментима (кат. 37). За разлику од ренесансних мајстора, који су углавном користили и ручно обрађивали племените метале, мастионице из последњих деценија 19. века израђиване су од месинга, жељеза и новијих легура које су биле погодне за серијску производњу и примену различитих техника обраде. У случају неоренесансних комада, па и овде наведених, површинској обради придаван је велики значај како би се у што већој мери копирао стил - узор. Помоћу ливења, пресовања, цизелирања и патинирања креиране

Мастионица у облику вазе са поклопцем (кат. 33)

су раскошне мастионице које су куповали имућнији припадници грађанске класе, не само због функције ових предмета, већ и због њиховог изгледа.

Улога мастионице као употребног предмета дозвољавала је и духовита дизајнерска решења

Мастионица са широком школьком (кат. 37)

Мастионица у облику ципеле (кат. 31)

Мастионица (кат. 42)

Мастионица (кат. 35)

Мастионица у облику главе (кат. 36)

Мастионица (кат. 27)

која су се појављивала у оквиру ликовног реализма. Представљање неуобичајених садржаја понекад су била у супротности са функцијом предмета, као што је то у случају два примерка из музејске збирке. Две металне мастионице, у облику изношене ципеле (кат. 31) и мушке насмејане главе са шеширом (кат. 36), биле су део писаћег прибора непознатих грађана. Њихов изглед је потпуно одударао од мастионица из претходних деценија, најављујући дух новог времена.

Улазак у 20. век обележио је ванакадемски уметнички покрет који се развио као претходница савременој уметности. Нове идеје посебно су имале утицај на процват примењене уметности и веома развијену производњу многобројних врста употребних предмета, који су се могли купити и у домаћим радњама. Допадљиви декоративни елементи сецесије и ар нувоа били су присутни и на мастионицама које су данас сачуване у већем броју. Два основна система декорације, стил увијене линије и геометријски стил, видљиви су на два карактеристична комада из овог периода. Посребрена мастионица од калаја, највише коришћене металне легуре око 1900. године, формирана је од усталасаних праменова девојачке косе, чији профил у плитком рељефу заузима средину предмета (кат. 42). Испод украсног цвета у коси, који служи и као поклопац, налази се лежште за бочицу мастила. Префињен изглед упућује на претпоставку да је дизајнер желео да креира мастионицу за женску популацију, више склону оваквој врсти декорације. Геометријско обликовање, којем су били склони уметници у Енглеској, Немачкој и Аустрији, видљиво је на интересантној мастионици произведеној у бечкој фабрици Argentor-Werke Rust & Hetzel почетком 20. века. Од посрбреног месинга креирана је подлога с дршкама на којој се налази стаклена мастионица квадратног облика с металним поклопцем (кат. 35). Уметнута је у месингано кућиште, фиксирано на средини и декорисано пирамидалним перфорацијама. На дршкама и дужим странама подлоге налазе се елипсасти ланчани украси који подсећају на традицију античке уметности. Овакви производи бечких радионица били су прелазна фаза према геометризму арт декоа, који је био преовлађујући стил треће и четврте деценије 20. века. Сличност арт декоа са геометријским правцем у сецесији најбоље се уочава на мастионици од кристалног стакла, највероватније израђеној у Чешкој током тридесетих година (кат. 27). Масивне кубичне мастионице с правоугаоним поклопцем биле су веома популарне у то време, због срећног споја функционалности и модерног дизајна. Управо из те епохе, у музејској колекцији сачувани су бројни стони комплети писаћег прибора које су куповали овдашњи интелектуалци. Обично су израђивани од камена, мермера и стакла, с понеким металним детаљем. Један карактеристичан примерак комплета (кат. 70) направљен је од црног стакла, а састоји се из плоче на којој су фиксирани базени за мастило

Прибор за писаћи сто (кат. 70)

Прибор за писаћи сто (кат. 63)

и лежиште за пера, затим касете за пера, упијача и притискивача за папир. Ливени месинг је употребљен за дршке појединих делова и за лежишта базена на главној стакленој плочи. Дух интернационалног ар декоа видљив је у доминантним правим линијама, једноставности дизајна, избору материјала, али и одабиру црне боје која је била једна од омиљених у примењеној уметности тог периода. Сличног карактера су и два комплета писаћег прибора од сиво-ружичастог оникса и црног мермера, са металним детаљима (кат. 63, 65). Овакви предмети јављају се на крају развојног пута мастионица у класичном смислу. Савремени писаћи прибор је у другој половини века у потпуности усвојен, а коришћење бочица мастила ограничено је на школске и админстративне потребе, све док нису потпуно нестале. Управо из тог разлога, колекција писаћег прибора у Музеју града Новог Сада чини драгоцену заоставштину која је овом приликом представљена јавности.

Прибор за писаћи сто (кат. 65)

КАТАЛОГ*

1. МАСТИОНИЦА

средња Европа, друга пол. 19. века порцелан; 11,5 х 16,5 х 6 цм инв. бр. КИ-2734

2. МАСТИОНИЦА

Елбоген, Чешка, средина 19. века порцелан, бело глеђосан; 19 x 25 x 8 цм инв. бр. КИ-4592

3. МАСТИОНИЦА

Елбоген, Чешка, средина 19. века порцелан, бело глеђосан; 14,5 x 19 x 6 цм инв. бр. КИ-4594

4. МАСТИОНЦА

Праг, Чешка (?), друга трећина 19. века порцелан, бело глеђосан, декорисан, позлаћен; 16,7 х 26,5 х 6,5 цм инв. бр. КИ-4593

5. МАСТИОНИЦА

Средња Европа, друга половина 19. века фајанс, црно глеђосан; 13 x 18,8 x 6,5 цм инв. бр. КИ-4595

6. МАСТИОНИЦА

Чешка (?), друга половина 19. века порцелан, бело глеђосан, декорисан, позлаћен; 13 x 14 x 6,5 цм инв. бр. КИ-4596

7. МАСТИОНИЦА СА ДРЖАЧЕМ ПЕРА

Елбоген, Чешка (?), друга трећина 19. века порцелан, бело глеђосан, жељезо ливено, бакар пресован; 13 x 15,7 цм инв. бр. КИ-4607

8. МАСТИОНИЦА СА ФИГУРОМ ДЕЧАКА

Аустрија, друга половина 19. века фајанс окер тона, безбојне глазуре, блистава позлата; 9,8 х 16,3 х14,5 цм инв. бр. КИ-4603

9. МАСТИОНИЦА

Лондон, Енглеска, крај 19. столећа фабрика *Perry & Cie* керамика, црно глеђосана; 6,8 х 10,8 цм

инв. бр. КИ-3351 припадало парохији Јерменске цркве у Новом Саду

10. МАСТИОНИЦА

Елбоген, Чешка (?), средина 19. века порцелан, бело глеђосан, позлата, бронза ливена; 9,6 х 11 цм инв. бр. КИ-4608

11. МАСТИОНИЦА – ИГРАЧКА

Аустрија или Чешка, средина 19. века порцелан, бело глеђосан, позлаћен; 4,2 x 7 x 2,5 цм инв. бр. КИ-4614

12. МАСТИОНИЦА

средња Европа, почетак 20. века фајанс, плаво глеђосан; 11,2 x 23,5 x 6,3 цм инв. бр. КИ-4640

13. МАСТИОНИЦА

средња Европа, око 1900. године фајанс, црно глеђосан; 9,4 x 12,2 x 6 цм инв. бр. КИ-4641

14. МАСТИОНИЦА

средња Европа, око 1850. године штајнгут, бело глеђосан; 12,7 x 20 x 5,6 цм инв. бр. КИ-4647

15. МАСТИОНИЦА

Чешка, половина 19. века порцелан, бело глеђосан; 15,3 x 23 x 6,5 цм инв. бр. КИ-4884

16. МАСТИОНИЦА

прва половина 20. века алабастер, обојен у светлоплаво; 16,8 x 23,8 x8,2 цм инв. бр. КИ-4870

17. МАСТИОНИЦА

крај 19. века камен; 26,3 x 37,5 цм инв. бр. КИ-4878

18. МАСТИОНИЦА

Чешка, средина 19. века стакло, емајлна боја, месинг; вис. 7,4 цм инв. бр. КИП-29 припадало Десанки Костић

^{*} Каталошке јединице обрадили: Бранка Новаковић, Љубомир Вујаклија и Љиљана Лазић

19. МАСТИОНИЦА

средња Европа, друга половина 19. века стакло, безбојно, ливено у калуп; $6 \times 8 \times 7,8 \text{ цм}$ инв. бр. КИ-4609

20. МАСТИОНИЦА НА ШКОЉЦИ

средња Европа, друга половина 19. века природна шкољка-седеф, безбојно стакло, ливено; вис. 12,5 цм инв. бр. КИ-4611

21. МАСТИОНИЦА

Чешка, почетак 20. века стакло, безбојно, ливено и брушено; 5,1 x 2,4 x 2,8 цм инв. бр. КИ-4615

22. МАСТИОНИЦА

средња Европа, крај 19. века стакло, безбојно, пресовано; вис. 6,5 инв. бр. КИ-4619

23. МАСТИОНИЦА

средња Европа, друга половина 19. века стакло, ливено, безбојно; вис. 7,5 инв. бр. КИ-4621

24. МАСТИОНИЦА

средња Европа, ознака радионице (?) В D, крај 19. века стакло, безбојно, пресовано; вис. 3,5 цм инв. бр. КИ-4623

25. МАСТИОНИЦА

средња Европа, почетак 20. века стакло, безбојно, метална легура; 6,5 x 6,5 x 6,5 цм инв. бр. КИ-4637

26. МАСТИОНИЦА

Аустрија (?), прва половина 20. века стакло, ливено у калуп; 14,7 х 19,7 х 4,7 цм инв. бр. КИ-4642

27. МАСТИОНИЦА

средња Европа, прва половина 20. века стакло, кристално, шлифовано; 7,7 x 7,7 x 9 цм инв. бр. КИ-4879

28. МАСТИОНИЦА

средња Европа, крај 19. века месинг, стакло; 26 x 15 x 13 цм инв. бр. КИ-945 припадало Илији Огњановићу Абуказему и касније Јовану Милекићу

29. МАСТИОНИЦА

средња Европа, око 1920. године бронза, порцелан; 10 х 14 х 4,5 цм инв. бр. КИ-4448 припадало Андреи Мудроху

30. МАСТИОНИЦА

Беч, Аустрија, око 1920. године фабрика Argentor-Werke Rust & Hetzel алпака, стакло; 13,5 x 25,5 x 10,5 цм инв. бр. КИ-4451 припадало Андреи Мудроху

31. МАСТИОНИЦА У ОБЛИКУ ЦИПЕЛЕ

средња Европа, прва половина 20. века калај, посребрен и позлаћен; бела метална легура, ливено, цизелирано, галвански позлаћено; порцелан, бело глеђосан; 5 x 13 x 6 цм инв. бр. КИ-4598

32. МАСТИОНИЦА У ОБЛИКУ ПАТУЉКА

средња Европа, друга половина 19. века жељезо, никловано, ливено, дрво; 12,3 х 12,3 х 15,8 цм инв. бр. КИ-4599

33. МАСТИОНИЦА У ОБЛИКУ ВАЗЕ

средња Европа, друга половина 19. века месинг, ливен, цизелиран; 17 х 19 х 18 цм инв. бр. КИ-4600

34. МАСТИОНИЦА У ОБЛИКУ КАЦИГЕ

Аустроугарска, крај 19. и почетак 20. века месинг, ливен, пресован, патиниран; 12 x 18 x 11 цм инв. бр. КИ-4601

35. МАСТИОНИЦА

Беч, почетак 20. века фабрика *Argentor-Werke Rust & Hetzel* месинг, ливен, посребрен; безбојно стакло, ливено; 18,5 х 31 х 12 ст инв. бр. МГНС КИ-2272 припадало Васи Стајићу

36. МАСТИОНИЦА У ОБЛИКУ ГЛАВЕ

западна Европа, око 1880. године бела метална легура, црно елоксирана; дрво токарено, црно лаковано,;

15 x 14,2 цм инв. бр. КИ-4602

37. МАСТИОНИЦА СА ШИРОКОМ ШКОЉКОМ

Аустрија или Немачка, крај 19. века месинг ливен, пониклован; 14,2 x 18 x 5,5 цм инв. бр. КИ-4612

38. МАСТИОНИЦА

средња Европа, прва половина 20. века калај, ливен, елоксиран; $9.8 \times 11.5 \times 5$ цм инв. бр. KU-4618

39. МАСТИОНИЦА

Аустрија или Немачка, друга половина 19. века; месинг, ливен; порцелан бело глеђосан; вис. 10 цм инв. бр. КИ-4620

40. МАСТИОНИЦА

Аустрија или Немачка, почетак 20. века месинг, бронза, жељезни лим, ливено, цизелирано, пресовано; 15 x 19,8 x 5 цм инв. бр. КИ-4622

41. МАСТИОНИЦА

Француска, 20. век бакар, месинг, пресован, ливен; вис. 10 цм инв. бр. КИ-4624

42. МАСТИОНИЦА

средња Европа, око 1900. године калај, ливен, лакиран сребрном бронзом; 15 х 20 х 4 цм инв. бр. КИ-4643

43. МАСТИОНИЦА СА АНТИЧКИМ ФРИЗОМ

средња Европа, прва половина 20. века месинг, ливен, цизелиран; 22,5 x 24 x 8,5 цм инв. бр. КИ-4646

44. МАСТИОНИЦА

средња Европа, друга половина 19. века месинг ливен, пресован, безбојно стакло; 10 х 10 х 7 цм инв. бр. КИ-4648

45. МАСТИОНИЦА

Јапан, почетак 20. века цинчана легура, ливена, пресована, делимично позлаћена; 9 x 12,5 x 4,2 цм инв. бр. КИ-4847

46. МАСТИОНИЦА

Аустрија, око 1900. године жељезна легура, ливена, никлована, делимично бојена; 12 х 14,7 х 5 цм инв. бр. КИ-4848

47. МАСТИОНИЦА

крај 19. века

жељезна легура, никлована, стакло дувано у калуп; вис. 4 и 2,6 цм,

преч. 4 и 3,5 цм инв. бр. КИ-4872

48. МАСТИОНИЦА

Аустрија, почетак 20. века метал легура, бела, ливена, пресована, никлована; $15 \times 24 \times 7$ цм инв. бр. КИ-4885

49. МАСТИОНИЦА

половина 20. века дрво буково, стакло, метал; мастионица: 16 х 14,5 х 6,5 цм, стилодуж.17,5 цм инв. бр. КИ-4883/1,2

50. МАСТИОНИЦА

Босна и Херцеговина (?), почетак 20. века дрво, калајна легура; 7,6 x 11 x 7 цм инв. бр. КИ-4613

51. МАСТИОНИЦА У ОБЛИКУ РУКЕ

Вараждин, Хрватска, друга-трећа деценија 20. века дрво резбарено, порцелан бело глеђосан; дуж. 18 цм инв. бр. КИ-4616

52. МАСТИОНИЦА СА РОЛООМ

средња Европа, крај 19. века дрво, платно, стакло; 14,3 х 26,2 х 9,3 цм инв. бр. $\mathrm{KU} ext{-}4639$

53. МАСТИОНИЦА

половина 20. века дрво, буково, лаковано, стакло ливено у калуп; $16 \times 24.5 \times 5.8$ цм инв. бр. КИ-4880

54. МАСТИОНИЦА

половина 20. века дрво, буково; $16 \times 15 \times 5,8$ цм инв. бр. КИ-4881

55. МАСТИОНИЦА

Европа, почетак 20. века

бакелит; вис. 4,3 цм, преч. 5,5 цм инв. бр. КИ-4873

56. ПЕСКАРНИЦА

Карслбад, Чешка, друга пол. 19. века фабрика *Novotny* фајанс, штампани украс; 5 x 5 x 4,8 цм инв. бр. КИ-1921 припрадала породици Латиничић

57. ПЕСКАРНИЦА

Елбоген, Чешка (?), средина 19. века порцелан, бело глеђосан; 4,9 x 4,9 x 4,9 цм инв. бр. КИ-4625

58. ПЕСКАРНИЦА У ОБЛИКУ МУШКАРЦА

Чешка или Немачка, друга половина 19. века фајанс, позлата; вис. 9,5 цм инв. бр. КИ-4626

59. ПЕСКАРНИЦА

Нови Сад (?), 19. век дрво, ручна израда; вис. 12 цм инв. бр. КИ-895 припрадала породици Пашћан

60. ПРИБОР ЗА ПИСАЋИ СТО

(састоји се од: мастионице, држаља, две графитне оловке са додацима, гумице за брисање) средња Европа, прва пол. 20. века метал, дрво, пластика, гума; дим. мастионице: 12 x 10 x 4 цм, држаља: 18 цм, оловка: 5 цм инв. бр. КИ-952 припадало Милану Шевићу и касније Јовану Милекићу

61. ПРИБОР ЗА ПИСАЋИ СТО

(састоји се од: мастионице, упијача и држача за писма) средња Европа, прва половина 20. века метална легура у белој боји, пресовани бакелит, алуминијум; мастионица 24 x 12 x 8,5 цм, упијач 6,8 x 14,5 x 10 цм, држач за писма 6,7 x 14,5 x 9 цм инв. бр. КИ-4597

62. ПРИБОР ЗА ПИСАЋИ СТО

(састоји се од: мастионице, упијача и два свећњака) Русија (?), прва половина 20. века дрво крушково токарено и резбарено, стакло, безбојно и ливено; 25 x 20 цм инв. бр. КИ-4617

63. ПРИБОР ЗА ПИСАЋИ СТО

(састоји се од: мастионице, упијача, ножа и држача за папир) средња Европа, прва половина 20. века кемен, оникс, сиво-ружичаст; 16,1 x 26 x 9 цм инв. бр. КИ-4638/1-4

64. ПРИБОР ЗА ПИСАЋИ СТО

(састоји се од: мастионице и упијача) западна Европа, крај 19. века месинг, ливен и пресован; 17,8 х 26,5 х10,5 цм инв. бр. 4645/1,2

65. ПРИБОР ЗА ПИСАЋИ СТО

(састоји се од: мастионице и држача за писма) средња Европа, прва половина 20. века камен, црн, мелиран, порцелан, калај, жељезо; 13,1 x 31,1 x 6,2 цм инв. бр. КИ-4658/1,2

66. ПРИБОР ЗА ПИСАЋИ СТО

(састоји се од: мастионице и упијача) истична Европа, прва половина 20. века месинг, врста јашме; мастионица: 25 x 38 x9,7 цм, упијач: 8 x 18,2 x 8,8 цм инв. бр. КИ-4875/1,2

67. ПРИБОР ЗА ПИСАЋИ СТО

(састоји се од: сталка за пера и притискивача за папир) средња Европа, прва половина 20. века стакло црно-љубичасто, месинг, ливени; 8,7 x 22 x 2,5 цм инв. бр. КИ-4659/1,2

68. ПРИБОР ЗА ПИСАЋИ СТО

(састоји се од: мастионице, упијача и два подупирача за књиге средња Европа, прва половина 20. века дрво, храстово, токарено, машински рад; мастионица: 27 x 42 x9,5 цм, упијач: 10 x 18 x 9,5 цм, подупирац за књиге: 13 x 15 x 14,7 цм инв. бр. КИ-4869/ 1-3

69. ПРИБОР ЗА ПИСАЋИ СТО

(састоји се од: мастионице, упијача и ножа за сечење хартије) Румунија, прва половина 20. века дрво, лаковано, бајцовано, резбарено; мастионица: 15,5 x 33 x 13 цм, упијач: 6,5 x 13,3 x 6,5 цм, нож за сечење хартије: 3,5 x 25 x 05 цм инв. бр. КИ-4871/1-3

70. ПРИБОР ЗА ПИСАЋИ СТО

(састоји се од: мастионице, касете за пера, упијача и притискача за хартију)

Европа, прва половина 20. века

стакло, црно, ливено и брушено; месинг, ливен; мастионица: $14.8 \times 25 \times 10$ цм, касета за пера: $8.5 \times 10.5 \times 3.2$ цм, упијач: $7.8 \times 12.2 \times 7$ цм,

притискач за хартију: 7,2 x 13,5 x 4,5 цм инв. бр. КИ-4877/1-4

71. ПРИБОР ЗА ПИСАЋИ СТО

(састоји се од мастионице и упијача)

прва половина 20. века

дрво, буково, стакло, ливено; мастионица: 13 х 12 х 3,8 цм, упијач: 8 х 17.3 х 7.5 цм

инв. бр. КИ-4882/1,2

72. ПРИБОР ЗА ПИСАЋИ СТО

Војводина (?), прва половина 20. века дрво, пакирано, сликано; 9,4 x 14,5 x 3 цм инв. бр. КИ-4846/1,2

73. НАЛИВПЕРО

Њујорк, Америка, почетак 20. века

фабрика: Matador

бакелит, бакарна легура, позлаћено; дуж. 13,5 цм

инв. бр. КИ-4865

74. НАЛИВПЕРО

Француска, прва половина 20. века

фабрика: Mont-Blanc

бакелит, бакарна легура; дуж. 12 цм

инв. бр. КИ-4866

75. НАЛИВПЕРО

Европа, прва половина 20. века бакелит, позлаћено; дуж. 11,5 цм

инв. бр. КИ-4867

76. НАЛИВПЕРО

Аустрија, прва половина 20. века бакелит, бакарна легура; дуж. 13,5 цм инв. бр. КИ-4868

77. ПАТЕНТ СА ОЛОВКОМ, ПЕРОМ И ПЕЧАТОМ

Аустрија, крај 19. века

месинг, челични лим; дуж. 13,2 цм

инв. бр. КИ-4644

78. ПАТЕНТ ОЛОВКА

прва половина 20. века метал; дуж. 11,5 цм инв. бр. КИ-4862

79. ГРАФИТНА ОЛОВКА И КУТИЈА ЗА ОЛОВКЕ

Немачка, друга половина 19. века фабрика *J. S. Staedtler* дрво, графит, картон; 17,5 x 5 цм инв. бр. КИ-4841

80. ОЛОВКА

Немачка, прва половина 20. века фабрика *J. S. Staedtler* дрво, графитно пуњење; дуж. 12 цм инв. бр. КП-949 припадало Мирку Балугћићу и касније Јовану Милекићу

81. КРЕДА

бела креда; 1,2 х 9,5 х1,2 цм инв. бр. КИ-4843

82. СТИЛО

половина 20. века метал, лаковано дрво; дуж. 17,2 цм инв. бр. КИ-4634/1

83. СТИЛО

половина 20. века метал, лаковано дрво; дуж. 16,5 цм инв. бр. ${\rm K}{\rm M}\textsc{-}4634/2$

84. СТИЛО

Око 1960. године метал, лаковано дрво; дуж. 16 цм инв. бр. КИ-4634/3

85. СТИЛО

половина 20. века метал, лаковано дрво; дуж. 18,5 цм инв. бр. КИ-4634/4

86. СТИЛО

половина 20. века метал, лаковано дрво, разнобојан конац; дуж. 16,5 цм инв. бр. КИ-4634/5

87. СТИЛО И ПЕРО

Србија, прва половина 20. века дрво, токарено; дуж. 14 цм инв. бр. КИ-4855

88. СТИЛО И ПЕРО

прва половина 20. века дрво, токарено, лаковано, плута; дуж. 15,5 цм инв. бр. КИ-4856

89. СТИЛО И ПЕРО

прва половина 20. века дрво, токарено, лаковано; дуж. 19,3 цм инв. бр. КИ-4857

90. СТИЛО И ПЕРО

прва половина 20. века дрво, токарено, лаковано; дуж. 19 цм инв. бр. КИ-4858

91. СТИЛО И ПЕРО

прва половина 20. века дрво, токарено, префарбано; дуж. 18,8 цм инв. бр. КИ-4859

92. СТИЛО И ПЕРО

прва половина 20. века дрво, токарено, лаковано; дуж. 16 цм инв. бр. КИ-4860

93. СТИЛО И ПЕРО

прва половина 20. века дрво, токарено, лаковано; дуж. 18,5 цм инв. бр. КИ-4861

94. ФАЗАНОВО ПЕРО

дуж. 37 цм инв. бр. КИ-4635

95. ГУШЧИЈЕ ПЕРО

Војводина, гушчије перо; 32. цм инв. бр. КИ-4863

96. КУТИЈА ЗА ПЕРА

Бирмингем, Енглеска, прва половина 20. века челик, алуминијум, картон; 4 х 5,5 х 2 цм инв. бр. КИ-4636

97. КУТИЈА ЗА ПЕРА

Бирмингем, Енглеска, друга половина 19. века фабрика: D. Leonardt & Co. картон, штампани папир, челик; кутија: $5 \times 7 \times 3,5$ цм, перо дуж. 4,6 цм инв. бр. КИ-4849

98. КУТИЈА ЗА ПЕРА

Бирмингем, Енглеска, друга половина 19. века фабрика: *D. Leonardt & Co.* картон, штампани папир, челик; кутија: 5 x 7 x 3,5 цм, пер дуж. 4 цм инв. бр. КИ-4850

99. КУТИЈА ЗА ПЕРА

Бирмингем, Енглеска, друга половина 19. века фабрика: *D. Leonardt & Co.* картон, штампани папир, челик; кутија: 4 х 7 х 2,8 цм, перо дуж. 4,2 и 3,5 цм инв. бр. КИ-4851

100. КУТИЈА ЗА ПЕРА

Енглеска, крај 19. века картон, штампани папир, челик; кутија: 5,5 x 7 x 2,5 цм, перо дуж. 3,8 и 4,3 цм инв. бр. КИ-4852

101. КУТИЈА ЗА ПЕРА

Загреб, Хрватска, почетак 20. века фабрика: *L. & C. Hardtmuth* картон, штампани папир, челик; кутија: 4,5 х 6,2 х 2,7 цм, перо дуж. 4 цм инв. бр. КИ-4853

102. КУТИЈА ЗА ПЕРА

Немачка, крај 19. века фабрика: *S. Roeders* картон, штампани папир, челик; кутија: 4 x 5,5 x 2 цм инв. бр. КИ-4854

103. БРИСАЧ ТИНТЕ

Немачка, прва половина 20. века фабрика: *А.W. Faber* дрво, гума; 1,3 х 18,9 х 1,3 цм инв. бр. КИ-4864

104. БОЦА ЗА МАСТИЛО

Аустроугарска, крај 19. века бојено стакло, вис. 24 цм, пречник 10 цм инв. бр. КИ-4838

105. БОЧИЦА ЗА МАСТИЛО

Загреб-Дрезден, крај 19. века фабрика: *August Leonhardi* безбојно стакло; вис. 5,5 цм, пречник 4,5 цм инв. бр. КИ-4839

106. БОЧИЦА ЗА МАСТИЛО

Марибор, крај 19. века, фабрика: *Jos. Reich* бојено стакло, вис. 6, пречник 4,5 цм инв. бр. КИ-4840

107. БОЧИЦА ЗА МАСТИЛО

средња Европа, крај 19. и почетак 20. века зелено стакло, ливено у калуп; 6 х 4,5 цм инв. бр. КИ-4844

108. БОЧИЦА ЗА МАСТИЛО

Мађарска, око 1900. године

произвођач: SOLYOM тамнозелено стакло, ливено у калуп; 4,7 х 5,2 х 5,7 цм инв. бр. KU-4845

109. БОЧИЦА ЗА МАСТИЛО

Европа, прва половина 20. века стакло, безбојно, ливено у калуп; 5,5 х 9,2 х 4 цм инв. бр. КИ-4874

110. БОЧИЦА ЗА МАСТИЛО

Хановер, Немачка, прва половина 20. века фабрика *Pelikan* безбојно стакло; 3 х 4,6 х 3 цм инв. бр. КИ-4842

111. ПЕРНИЦА

Војводина (?), 20. век дрво, занатски рад; 4,5 x 23,5 x 3,3 цм. инв. бр. КИ-3514

112. ПЕРНИЦА

Војводина (?), 20. век дрво, занатски рад; 7 x 24 x 2,5 цм. инв. бр. КИ-3515

113. ПЕРНИЦА

Војводина (?), прва половина 20. века дрво, политирано, металне шарке, занатски рад; $8,4 \times 22 \times 3,3$ цм инв. бр. КИ-4360

114. ПЕРНИЦА

Немачка, двадесете године 20. века фабрика: *J. S. Staedtler* метал; 18,5 х 5,2 х 1,5 цм инв. бр. Е-1119 предмет припадао оцу Савке Гојковић рођ. Красавац

115. УПИЈАЧ

почетак 20. века црни мермер, месинг, дрво, позлаћен папир; 6 х 11,3 х 7 цм инв. бр. КИ-4604

116. УПИЈАЧ

прва половина 20. века буково дрво, токарено и лаковано; 9,3 х 18 х 8,5 цм инв. бр. ${\rm K}{\rm M}\text{-}4605$

117. УПИЈАЧ

половина 20. века дрво, хартија; 8 х 17 х 8,5 цм инв. бр. КИ-4606

118. УПИЈАЧ

Србија, прва половина 20. века орахово дрво, политирано; 7,8 х 17 х 7,5 цм инв. бр. КИ-4627

119. УПИЈАЧ

средња Европа, прва половина 20. века жељезни лим, никлован; $6,8 \times 10,8 \times 5$ цм инв. бр. КИ-4628

120. ПРИТИСКИВАЧ ЗА ПАПИР

средња Европа, почетак 20. века бели мермер, ковано жељезо; $8,7 \times 13,2 \times 5,2$ цм инв. бр. КИ-4649

121. НОЖ ЗА ПАПИР

средња Европа, почетак 20. века жељезо ливено, никловано, трагови позлате; дуж. 24,4 цм инв. бр. КИ-4629

122. НОЖ ЗА ПАПИР

Немачка, прва деценија 20. века метал, легура, никловано, ецовано; дуж. 22 цм инв. бр. КИ-4630

123. НОЖ ЗА ПАПИР

Србија, прва деценија 20. века месинг, ливен; дуж. 25,1 цм инв. бр. КИ-4631

124. НОЖ ЗА ПАПИР

Србија, крај 19. века нога срне (осушена и штављена), токарени рог; дуж. 33 цм\ инв. бр. КИ-4632

125. НОЖ ЗА ПАПИР

Југославија, прва половина 20. века жељезо, никловано; дуж. 24,6 цм инв. бр. КИ-4633

126. ДРЖАЧ ПЕЧАТА

прва половина 20. века гвожђе, ливено; вис. 15,3 цм, преч. 9,5 цм инв. бр. КИ-4876

127. ШКОЛСКА ТАБЛИЦА СА ПИСАЉКОМ

Војводина (?), 19. век дрво, шкриљац, занатски рад; 24 х 17 цм. инв. бр. КИ-4224

кат. 5

кат. 6

кат. 15

кат. 13

кат. 16

кат. 17

кат. 18

кат. 19

кат. 20

кат. 21

кат. 41

кат. 43

кат. 44

кат. 45

кат. 46

кат. 51 кат. 48

кат. 68

кат. 71

кат. 72

кат. 69

кат. 73

кат. 74

кат. 79

кат. 94

кат. 86

кат. 97

кат. 100

кат. 107

кат. 109

кат. 106

кат. 108

кат. 113

кат. 112

кат. 111

кат. 115

кат. 117

кат. 118

кат. 119

кат. 120

кат. 126

кат. 127

RESUME

The decorating of writing tools had been thought about since the Renaissance. That is why the style of the inkstand started matching the trends of the main Artistic periods only 500 years ago. In the 15th and 16th century there were especially skillful workshops in the North of Italy which made artistic things and the inkstands. They made things of metal and ceramics.

Unlike the elegant and classic forms of Renaissance, in the 17th and 18th century, the prevailing elements were the ones with restless and passionate elements of Baroque and Rococo style. Except the valuable metals, the great popularity had the porcelain which was used for the non-portable ink stands. At the beginning of 19th century the elements of the Antique art started to influence the writing tools so they became more elegant, more definite in colours and shapes. Until the end of the century the progress in industry enabled the production of wide range of products, so the serial production became more common.

The great variety in materials, shapes and sizes of ink holders started in the second half of the 19th century i.e. in the period of historicism. Combining different styles of elements resulted in interesting items. However, their look varied from a very successful designs and items copied from earlier centuries till the items with no artistic values at all. The golden age of the writing tools started in 1870 and continued in the beginning of 20th century when secession form became popular and wanted. Ar deco, the predominant style in the 1920s and 1930s, supported geometric and simple shapes in accordance to the popular style of that period. The contemporary writing tool invention put ink and inkstand aside. In the middle of 20th century they became material proofs of the development of literacy in the previous centuries.

The Museum of Novi Sad has more than 100 items, found in Novi Sad, originating from various styles proving how much people in Novi Sad cared for decorating their working place with writing tools. They can be seen in the Department of Cultural History-The Collection of Art in 19th and 20th century of School and Education.

The items were collected by buying from people and some were given to the Museum. The rich inkstand collection is especially interesting and its simplicity makes it even more special with 13 inkstand sets, some sand tables, pens and inkwells, ink, feathers and knives. One part of this collection is the students' tools for writing: multiplication tables, pencil case, pencils, rulers...

The items are made of glass, porcelain, marble, wood and metal first in the west-European workshops, later in factories while the craftsmen workshops started producing them in Novi Sad later in the beginning of 20th centuries.

The Museum of Novi Sad is going to present its visitors, one more time, the rich heritage of Novi Sad and perhaps remind them to the fact that what is written is remembered longer.

ЛИТЕРАТУРА

Art in The Frick Collection: Paintings, Sculpture, Decorative Arts, New York 1996.

Б. Илић, Декоративна писма, Нови Сад 1955.

Група аутора, О писменима, Нови Сад 1928.

- D. Furunović, Enciklopedija štamparstva, I-III, Beograd 1996.
- Д. Фуруновић, *Енциклопедија српске књиге*, I-IV, Београд 2005.
- Д. Бараћ, Општа историја писма, Београд 2004.
- Д. Давидов, Српска уметничка ћирилица, Београд 1994.
- Д. Живковић, Речник књижевних термина, Београд 1992.
- Ж. Димић, Карловачка иртачка школа 1809-1866. Сремски Карловци 2007.
- J. Fleming, H. Honour, The Penguin Dictionary of Decorative Arts, Harmondsworth 1979.
- М. Грозданић, Пут до књиге, Београд 2007.
- М. Шипка, Приче о речима, Нови Сад 2007.

Педагошки музеј, Поклони и откупи, Београд 1996.

Педагошки музеј, Школство и просвета код Срба у средњем веку, Београд 1965.

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ	1
ЗНАЧАЈ ПОЈАВЕ ПИСМА ЗА ЧОВЕЧАНСТВО	3
КРАТАК ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА ПИСМА	4
ПОЧЕЦИ ПИСМЕНОСТИ	5
ПРИЧА О ПАПИРУСУ СЕ НАСТАВЉА	7
КАКО ЈЕ И ГДЕ НАСТАО ПЕРГАМЕНТ	7
ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО ПАПИР	. 10
ПАПИР И МАСТИЛО	. 11
ПРИБОР ЗА ПИСАЊЕ	. 13
ПЕНКАЛА ПИШЕ МАСТИЛОМ, А ОЛОВКА СРЦЕМ	. 21
КЊИГЕ, БРАЋО МОЈА, КЊИГЕ, А НЕ ЗВОНА И ПРАПОРЦЕ	. 23
ДОДАТАК	. 29
АЛАТИ ДУХА	. 31
КАТАЛОГ	. 44
RESUME	68
ЛИТЕРАТУРА	. 70

CIP – Каталогизација у публикацији Библиотека Матице српске, Нови Сад

003.58"18/19" (083.824) 003.072 (083.824)

РАТКЕЛИЋ, Маријана

Записано се дуже памти / [аутор каталога] Маријана Раткелић, Љиљана Лазић; [фотографија Феђа Киселички]. – Нови Сад: Музеј града Новог Сада, 2010 (Нови Сад: Daniel Print). – 69 стр.: илустр.; 22 ст

Тираж 500.

ISBN 978-86-7637-048-1

- 1) Лазић, Љиљана [аутор]
- а) Прибор за писање 19-20. в. Изложбени каталог
- b) Палеографија Изложбени каталог

COBISS.SR-ID 255402759